

TILSTÅELESDDOM SOM PROSESSORDNING

Kandidatnr: 301

Veileder: Anne Hazeland

Leveringsfrist: 25. april 2003

Semester: V-03

Til sammen 17999 ord

27.03.2003

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 Problemstilling og tema.....	1
1.2 Fagområde.....	2
1.3 Kilder og lovgivningshistorikk.....	3
2 Hensyn bak ordningen med tilståelsesdom	6
2.1 Innledning.....	6
2.2 Generelle hensyn i straffeprosessen.....	6
2.3 Hensyn bak tilståelsesdommen.....	7
3 Rettens sammensetning og sakens parter	9
3.1 Innledning.....	9
3.2 Korrekt verneting i tilståelsessaker.....	9
3.3 Rettens sammensetning.....	10
3.4 Aktors rolle.....	11
3.5 Siktete og forsvarer.....	12
4 Lovens vilkår for tilståelsesdom	15
4.1 Innledning.....	15
4.2 Begjæring fra påtalemyndigheten.....	16
4.3 Ti års-grensen.....	19
4.4 Kravet til uforbeholden tilståelse.....	19
4.4.1 <i>Innledning</i>	19
4.4.2 <i>Innen retten</i>	20
4.4.3 <i>Sondringen mellom skyldspørsmål og straffespørsmål</i>	20
4.4.4 <i>Tilståelsens forhold til lovkravet</i>	22
4.4.5 <i>Tilståelsens forhold til straffrihetsgrunnene</i>	23
4.4.6 <i>Tilståelsens forhold til skyldkravet</i>	23
4.4.7 <i>Tilståelse og tilregnelighet</i>	25
4.4.8 <i>Tilståelsens forhold til straffespørsmålet</i>	26
4.4.9 <i>Tilståelsens forhold til "de øvrige opplysninger"</i>	28

4.4.10	<i>Tilbakekallelse av tilståelsen</i>	30
4.5	Siktedes samtykke.....	31
4.6	Ubetenkelighetsvilkåret.....	35

5 Promille- og førerkortsaker 37

5.1	Innledning.....	37
5.2	Hensyn bak unntaket fra uforbeholden tilståelse-kravet.....	38
5.3	Uforbeholden tilståelse contra skylderkjennelse.....	39

6 Rettens forhold til siktelsen 42

7 Domsslutningen 45

7.1	Innledning.....	45
7.2	Straff og andre reaksjoner.....	45
7.3	Tilståelse og frifinnelse.....	47

8 Anke over tilståelsesdom 50

8.1	Innledning.....	50
8.2	Forkynnelse og ankefrist.....	50
8.3	Ankegrunner i en tilståelsessak.....	51
8.3.1	<i>Saksbehandlingsfeil</i>	51
8.3.2	<i>Feil ved dommens innhold</i>	52
8.4	"Avsiling" av anker.....	53

9 Tilståelsesdommens problematiske sider. Oppsummering. 54

9.1	Innledning.....	54
9.2	Tilståelsesdommens problematiske sider.....	54

1 Innledning

1.1 Problemstilling og tema

Helt siden Norges første straffeprosesslov av 1887 har det i norsk rett vært hjemmel for at en straffesak kan pådømmes etter en summarisk behandling, uten en hovedforhandling og tiltalebeslutning, dersom siktede innen retten avgir en uforbeholden tilståelse. Den 1. januar 2003 skiftet rettergangsordningen navn fra dom i forhørsrett til tilståelsesdom. Navneendringen var nødvendig i og med at alle straffesaker i førsteinstans nå behandles i tingretten. Det er ikke lenger noe som heter forhørsrett.

Kriminalstatistikken for 1999 viser at ordningen med tilståelsesdom er svært mye benyttet i praksis. I 1999 ble det avsagt 9.709 straffellende dommer i ordinære hovedforhandlinger i 1. instans i Norge, og det ble avsagt hele 9.598 tilståelsesdommer.¹ Differansen er, som vi ser, på kun litt over hundre saker.

Straffeprosessloven (strpl.) av 21. mai 1981 § 248 inneholder vilkårene for at tilståelsesdom kan avsies. Målet med denne oppgaven er blant annet å gjøre nærmere rede for hvordan vilkårene i bestemmelsen er tolket og praktisert. Men som oppgavens tittel tilsier, er det prosessordningen i sin helhet det skal gjøres nærmere rede for. Før jeg behandler vilkårene i strpl. § 248 anser jeg det derfor nødvendig å behandle en del problemstillinger som kan gi leseren et bedre innblikk i hva som skiller ordningen med tilståelsesdom fra ordinære hovedforhandlinger.

I kapittel 2 vil jeg behandle de hensyn lovgiver har begrunnet denne forenklete prosessordning med. I kapittel 3 vil jeg gjøre rede for hvordan retten er satt sammen i tilståelsessaker, en sammensetning som adskiller seg fra hovedforhandlinger. Her vil jeg også se på siktedes rettigheter mht forsvarer. I denne sammenheng er det ikke kun strpl.

¹ Se tabell 29, s. 62

§ 248 som er en sentral rettskile, men også de øvrige regler i straffeprosessloven og domstolsloven (dl.) 13. august 1915 nr. 5.

Etter tolkningen av strpl. § 248 i kapittel 4 og 5, vil jeg drøfte hva domsslutningen i en tilståelsessak kan gå ut på. Nærmere bestemt om forholdet mellom siktelsen og dommen², om hvilke reaksjoner som kan ilegges i en tilståelsesdom, og om retten har kompetanse til å frifinne siktede.³ Det kan anvendes rettsmidler mot en tilståelsesdom på lik linje med andre dommer. Ankespørsmål som særlig gjør seg gjeldende i forhold til tilståelsesdommer vil jeg kort gjennomgå i oppgavens kapittel 8.

Ved siden av jusstudiene har jeg arbeidet deltid som protokollfører og rettsvitne i tilståelsessaker. I oppgavens siste kapittel vil jeg, basert på mine egne erfaringer fra tingretten og mine studier, reise en del kritiske problemstillinger til prosessordningen. Hovedtema for dette kapittelet vil være om de rettsikkerhetsgarantier som implisitt ligger i lovens strenge vilkår fungerer i praksis. Hva skjer med rettspleien når en prosessordning er konstruert ut fra hensynet til effektivitet? Kapittelet vil bli preget av de lege ferenda vurderinger. Men vurderingene vil hele tiden være forankret i de foregående kapitlers problemstillinger om tema.

Innledningsvis vil jeg i kapittel 1.2 kort gjøre rede for hvor i det fagjuridiske landskap denne oppgavens tema og problemstillinger hører hjemme. Deretter vil jeg i kapittel 1.3 gi en oversikt over de rettskilder som er av særlig relevans for oppgaven.

1.2 Fagområde

Straffeprosesslovens innhold og tema tilhører, som navnet tilsier, prosessfaget. Prosessfaget deles tradisjonelt i to; i henholdsvis sivil- og straffeprosess. Før den første norske straffeprosessloven av 1887, var det felles prosessregler for sivile- og straffesaker, blant annet i Christian den 5te's norske lov, jfr. Hov.⁴

² Se oppg. kap. 6

³ Se oppg. kap. 7

⁴ Jfr. Hov, Rettergang I, s 34

For å illustrere hva som tradisjonelt menes med prosessregler, sondres det i juridisk litteratur gjerne mellom materielle og prosessuelle regler. Med materielle regler menes regler som bestemmer hvilke rettigheter og plikter rettsordenes pålegger de enkelte rettssubjekter. Prosessreglene defineres gjerne som regler som må følges for at rettssubjektene skal få domstolenes hjelp til å håndheve de materielle reglene. I tillegg inneholder prosessreglene viktige saksbehandlingsregler som domstolene selv må følge. Men selv straffeprosessloven inneholder enkelte regler med materielt innhold, for eksempel §§ 171 flg., om vilkårene for pågrepelse og varetektsfengsling.

Straffeprosesslovens kapittel 1 angir lovens virkekrets, som er sammenfallende med straffeprosessfagets avgrensning av sakskompleks. Saker om "straff" skal behandles etter straffeprosesslovens regler, jfr § 1. Hva som er "straff" i lovgivers øyne fremgår av straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 (strl) §§ 15 og 16.⁵ Strpl. § 2 utvider sakskomplekset til også å gjelde saker om dom på tvungen omsorg jfr. strl. § 39a, saker om tvungen overføring til psykisk helsevern, jfr strl. § 39, saker om offentlig inndragning og saker hvor en ærekrenkelse påstås død og maktesløs. Øvrige saker følger rettergangsreglene i sivilprosessen.

Det er viktig å ha klart for seg at mens sivilprosessen stort sett kun er en domstolsprosess, inneholder straffeprosessloven i tillegg sentrale regler om saksbehandlingen på etterforskningsstadiet. Som eksempel kan nevnes reglene om organisering av påtalemyndigheten, saksbehandlingsregler for påtalemyndigheten, viktige regler om etterforskningen, bruk av eventuelle tvangsmidler under etterforskningen, siktedes krav på offentlig oppnevnt forsvarer på de ulike trinn av straffesaken og pågripelses- og varetektsfengslingsvilkårene.

1.3 Kilder og lovgivningshistorikk

Strpl. § 248 er den sentrale rettskile i en oppgav om tilståelsesdom som prosessordning. Bestemmelsen er systematisk plassert under lovens kap 18 med overskriften "Etterforskning". Årsaken til dette er at en tilståelsessak pådømmes uten

⁵ Avgjørende for definisjonen av straff er dog egentlig Grl. § 96, jfr. lex superior prinsippet

tiltalebeslutning og hovedforhandling, jfr. strpl. § 248, 1. ledd, slik at saken formelt sett fortsatt er på etterforskningsstadiet når pådømmelse skal skje. Viktige bestemmelser i straffeloven, blant annet om vilkårene for straff, påtalereglene, straffopphørsgrunner og straffritaksgrunner, er også av relevans i forhold til vilkårene i strpl. § 248.

Grunnloven av 17. mai 1814 (Grl.) inneholder en del bestemmelser som gir uttrykk for grunnleggende prinsipper i straffeprosessen, og vil i så måte stille krav til innholdet av en tilståelsesdom. Grl. § 96 slår fast at ingen kan dømmes uten etter lov, også kalt lovprinsippet. Med ”dømmes” mener Grunnloven straffedømmes. Lovprinsippet er et av de fire grunnvilkår for straff og gjelder også ved tilståelsesdom.⁶ Kort fortalt innebærer lovprinsippet at ingen kan straffes med mindre de har begått en handling som faller inn under gjerningsbeskrivelsen i et straffebud i formell lov.

Grl. § 96 har også en prosessuell side; ingen kan straffes uten etter dom, det såkalte domsprinsippet. Domsprinsippet innebærer at reaksjoner som i grunnlovens forstand er straff, kun kan ilegges ved dom.⁷ Men hva er en ”Dom” i Grunnlovens forstand? Oppfyller tilståelsesdommen Grunnlovens krav til ”Dom”? Grunnloven selv stiller ikke utførlige krav til innholdet av en dom, slik at det er på det rene at tilståelsesdommen ikke er i strid med domsprinsippet.

Menneskerettighetene er også av betydning i en oppgave om tilståelsesdom som rettergangsordning. Særlig reglene om en siktets minimumsgarantier både i og utenfor rettssalen. De gjelder selvsagt uansett om rett settes som hovedforhandling eller ikke. Grl. § 110 pålegger myndighetene å respektere og sikre menneskerettighetene, men overlater det til lovgiver å gjennomføre de traktater og konvensjoner Norge er folkerettslig bundet av. Strpl. § 4 slår fast at loven gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten. En tilsvarende bestemmelse er gitt i strl. § 1, 2. ledd. Som generell tolkingsregel presumeres norsk rett å være i overensstemmelse med folkeretten. I og med at strpl. § 4 generelt bestemmer at folkerettslige regler ved eventuell motstrid skal gå foran reglene i straffeprosessloven, er det ikke på dette området behov for et presumsjonsprinsipp. Ved menneskerettighetsloven av 21. mai 1999 nr 30 (mrl) er bla.

⁶ Mer om lovkravets forhold til vilkåret om uforbeholden tilståelse i kap 5.2.2.

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) inkorporert i norsk rett. Det fremgår av lovens § 2 at denne konvensjonen med tilleggsprotokoller skal gjelde som norsk lov i den utstrekning den er bindende for Norge, og ved motstrid går foran annen lovgivning, jfr § 3. Den nevnte konvensjonen gis altså en rettskildemessig status med trinnhøyde en plass mellom Grunnloven og formell lov.

Instruks om Ordningen av Påtalemyndigheten, også kalt Påtaleinstruksen (påtainstr.) er gitt ved kgl. res. av 28. juni 1985 nr 1679 med hjemmel i strpl. § 62. Påtaleinstruksen gir nærmere regler om organiseringen av påtalemyndigheten, og om intern kompetansefordeling i forhold til avgjørelsen av blant annet påtalespørsmålet. Påtaleinstruksen vil særlig være relevant i forhold til oppgavens kap. 3.4 om aktors rolle og kap. 4.2 om begjæringen om summarisk pådømmelse fra påtalemyndigheten. Tradisjonelt er begrepet ”instruks” oppfattet slik at overtredelse av denne kun kan ha tjenstlige konsekvenser for tjenestemannen. I dag legges det i juridisk teori til grunn at brudd på en instruks kan ha ugyldighetsvirkninger for vedtaket, det vil i vår sammenheng si; Påtalevedtaket. I forvaltningsretten ellers kan brudd på instruksen få ugyldighetsvirkninger.⁸

Også rettspraksis er en sentral rettskilde i denne oppgaven. Da strpl. § 248 materielt sett i stor grad svarer til straffeprosessloven av 1887 § 283, vil rettspraksis fra før 1. januar 1986, da strpl. av 1981 trådte i kraft⁹, fortsatt være relevant.

De sentrale forarbeidene til strpl. av 1981 er særlig Ot.prp.nr. 35 (1978-1979), Inst.O.nr. 37 (1980-1981), Forh.O. 1980-81 s.320-299 og Forh.L. 1980-81 s. 56. Også senere forarbeider er relevante for denne oppgaven, i og med at strpl. § 248 ved lov har vært endret en rekke ganger siden 1981-loven trådte i kraft. Ved endringslov av 1989 nr. 68 ble vilkåret om uforbeholden tilståelse lempet i promillesaker, og ved endringslov av 4. mai 2001 nr. 16 ble det samme innført for førerkortsaker.¹⁰

⁷ Husk dog politiets foreleggskompetanse, jfr strpl. kap 20

⁸ Se Eckhoff og Smith, ”Forvaltningsrett”, s. 89-93.

⁹ Jfr. lov nr. 71 av 1985

¹⁰ Mer om dette i kap. 6

2 Hensyn bak ordningen med tilståelsesdom

2.1 Innledning

For å forstå tilståelsesdommens karakter, er det som nevnt ikke tilstrekkelig å kun tolke vilkårene i strpl. § 248. De hensyn eller motiver som ligger til grunn for denne forenklete prosessordning er av sentral betydning for forståelsen av hvordan ordningen fungerer i praksis.

Før jeg behandler hensynet for den summariske pådømmelsen, vil jeg kort gjøre rede for noen av de generelle krav som bør stilles til en rettssikker prosessordning. Det er et mål at disse hensynene også ivaretas ved en tilståelsesdom, men som vi skal se kan problemer oppstå når disse hensyn må avveies mot effektivitetshensyn.

2.2 Generelle hensyn i straffeprosessen

”Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av en lovovertrødelse, i den hensikt at det skal føles som et onde.” Definisjonen av straff er gitt i Rt 1977 s. 1207, og er i ettertid tiltrådt av en rekke forfattere av juridisk og kriminologisk litteratur. Straff er den alvorligste reaksjon staten kan idømme, og kravet til materielt riktige avgjørelser står derfor i en kvalitativt annen stilling i straffesaker enn i sivile saker, hvor det tross alt som oftest er økonomiske verdier partene er uenige om. På ”folkemunne” sies det gjerne at det er bedre at ti skyldige går fri enn at en uskyldig blir dømt. Domstolenes virke begynner en god stund etter at det faktum domstolen må ta stilling til fant sted. Prosessreglene må derfor utformes med det for øye at de på best mulig måte legger til rette for at det er et korrekt faktum domstolene legger til grunn for rettsanvendelsen. På denne bakgrunn bestemmer strpl. § 294 at retten skal våke over at saken blir fullstendig opplyst, og kan derfor av eget tiltak beslutte at nye bevis må innhentes, eller utsette saken. I denne sammenheng kan også nevnes at påtalemyndigheten antas å ha en objektivitetsplikt. I sivile saker er derimot

utgangspunktet at retten ikke av eget tiltak kan rette opp partenes eventuelle materielle feil, jfr det såkalte disposisjonsprinsippet og forhandlingsprinsippet.

Behandlingen av straffesaker bør være slik at systemet virker tillitsvekkende. Straff kan vanskelig virke allmennpreventiv dersom allmennheten ikke har tillit til at rett person er dømt. Ønsket om en tillitsvekkende prosess er blant annet bakgrunnen for at straffesaker som hovedregel er offentlige, jfr dl § 124, og kravet i EMK art 6, nr 1. Ved lovendring av 1999 nr. 37¹¹ ble også rettsmøtene og rettsbøkene i tilståelsesdommene offentlige, jfr dl. § 129, 1. ledd.

Ytterligere prinsipper i straffeprosessen gir uttrykk for det overordnede mål; å sikre materielt riktige avgjørelser. Enkelte av disse vil jeg komme nærmere inn på ved tolkningen og drøftelsen av vilkårene i strpl. § 248.

2.3 Hensynet bak tilståelsesdommen

Som vil skal se innebærer tilståelsesdommen en betydelig forenkling av prosessen i forhold til en ordinær hovedforhandling. Hvorfor har lovgiver gitt adgang til dette? Hva er det ved tilståelsessakene som skiller dem fra øvrige straffesaker?

Pådømmelse skjer uten hovedforhandling, jfr. strpl. § 248, 1. ledd. Det er på det rene at en ordinær hovedforhandling, med innkallelse av vitner, forsvarer, aktor og meddommere, er kostbart og tidkrevende. I saker som pådømmes som etter strpl. § 248 anses skyldspørsmålet på det rene i og med den uforbeholdne tilståelse, slik at ytterligere bevisføring ikke antas nødvendig. Tilståelsen er et bevis som tillegges betydelig vekt.¹² Lovgiver har ansett det forsvarlig at det i disse sakene av effektivitets- og prosessøkonomiske hensyn er adgang til summarisk pådømmelse. Men rettssikkerhetshensyn bør veie tyngre enn effektivitetshensyn, og derfor stiller strpl. § 248 relativt strenge vilkår til både straffesakens art og tilståelsens form for at saken skal kunne pådømmes uten ordinær hovedforhandling. Strpl. § 248 gir uttrykk for en foretatt interesseavveining mellom effektivitet og rettssikkerhet.

¹¹ i kraft fra 1. september 2001, jfr. kgl.res. 6. juli 2001 nr. 755

Men effektivitetshensyn og rettssikkerhetshensyn kan ikke alltid settes opp mot hverandre. EMK art 6.1 gir den som er siktet for en straffbar handling en rett til å få avgjort anklagen mot ham ”innen rimelig” tid. Det kan selvsagt være en belastning å ha en mistanke eller en siktelse ”hengende over seg” i lang tid. Det må derfor også være et mål at prosessreglene utformes slik at saker relativt hurtig kan få sin avgjørelse. Dette er også viktig for muligheten til at saken kan bli best mulig opplyst, vitner glemmer med tiden osv.

EMK art. 6 krever videre at rettergangen skal være rettferdig, jfr ”fair trial” prinsippet. Dersom saksbehandlingen blir for effektiv, dvs det er hensynet til effektivitet som veier tyngst, kan dette være et betydelig rettssikkerhetsproblem.¹³ Reglene i strpl. § 248 er utformet slik at den søker å ivareta alle de ovenfornevnte hensyn, som altså til dels står mot hverandre.

¹² En tilståelse ble i middelalderen gjerne kaldt ”Bevisets dronning”.

3 Rettens sammensetning og sakens parter

3.1 Innledning

En tilståelsesdom avsies av tingretten uten hovedforhandling, jfr strpl. § 248, 1. ledd. Dette har konsekvenser, ikke bare for rettens sammensetning i tilståelsessakene, men også for siktedes krav på offentlig oppnevnt forsvarer. Også aktors rolle påvirkes av at rett ikke settes som hovedforhandling. I dette kapitlet vil jeg gjøre nærmere rede for disse ovenfornevnte konsekvenser. Men først anser jeg det hensiktsmessig å kort gjøre rede for hvilken tingrett som er korrekt verneting ved tilståelsesdom.

3.2 Korrekt verneting i tilståelsessaker

Det hører under tingretten å behandle straffesaker i første instans, jfr strpl. § 5 og strpl. § 248, 1. ledd. Ved hovedforhandling er utgangspunktet at rett verneting er i den rettskrets den straffbare handling antas å ha blitt begått, jfr strpl. § 10, 1. ledd.

Ved ”enkelstående rettshandlinger” er korrekt verneting der den person som skal avhøres bor eller oppholder seg, eller der den gjenstand saken gjelder befinner seg, jfr strpl. § 12. Med ”enkelstående rettshandlinger” mener loven alle rettshandlinger som ikke er en del av selve hovedforhandlingen.¹⁴ Se for eksempel strpl. §§ 237, 239, 241 og 247. I ”Straffeprosesslovens kommentarutgave” bind I, 3. utg. s. 63, fremkommer det at strpl. § 12 også kommer til anvendelse der rettshandlingen består i en rettslig avgjørelse, for eksempel dom etter strpl. § 248, eller en avgjørelse om opprettholdelse av et besøksforbud, jfr. strpl. § 222a. Dette følger i og for seg av en antitetisk tolkning av strpl. § 10, 1. ledd, i og med at det uttrykkelig fremkommer av strpl. § 248 at rett settes uten hovedforhandling.

¹³ Mer om rettssikkerhetsproblemer i kap 9.

¹⁴ Se Karnov, 1995 s. 12

Hva som er korrekt verneting i tilståelsessaker bestemmes altså av strpl. § 12. Dersom en promillekjøring er foretatt i Trondheim, men siktede bor i Oslo, er det Oslo tingrett som er korrekt verneting i saken. Strpl. § 12 gir dog et visst spillerom for påtalemyndigheten, jfr. ”som regel”.

På etterforskningsstadiet kan for eksempel påtalemyndigheten fravike utgangspunktet i strpl. § 12 dersom dette er hensiktsmessig. I fengslingssaker vil siktede som regel fremstilles for den rett som er nærmest arreststedet. Dersom påtalemyndigheten ikke kan vise til en spesiell grunn til at utgangspunktet i strpl. § 12 er fraveket, er det fast praksis at retten sender begjæringen om pådømmelse og sakens dokumenter tilbake til påtalemyndigheten eller til tingretten i den rettskrets hvor siktede bor.

3.3 Rettens sammensetning

I en hovedforhandling settes retten med en fagdommer og to meddommere, jfr strpl. § 276, 1. ledd. I særlig alvorlige eller omfattende saker kan ”domstolens leder” bestemme at rett skal settes med to fagdommere og tre meddommere. Ved lovendring av 1995 nr. 26 ledes nå alle tingretter av en sorenskriver. Meddommerne er ikke-jurister, også kalt lekfolk. De velges hvert år av kommunestyrene i rettskretsens kommuner, jfr. strpl. § 277 og dl. kap 4. Meddommerne regnes som dommere i domstollovens forstand, jfr. dl. § 52.

Prinsippet om deltakelse av ikke-jurister ble innført i norsk straffeprosess ved straffeprosessloven av 1887. Innføringen ble begrunnet i et ønske om å demokratisere rettsvesenet.¹⁵ I dag begrunnes systemet gjerne med at ordningen antas å ha en positiv forsonende effekt på domfelte, i og med at han er dømt av sine likemenn. For det andre antas målet om at rettsanvendelse og straffutmåling skal være i samsvar med alminnelig rettsoppfatning å bli bedre ivaretatt med denne ordningen. I tilståelsessaker består retten kun av en fagdommer, jfr. dl. § 21, 2. ledd. Av prosessøkonomiske hensyn er det altså ingen lekfolk som deltar ved avgjørelsen av straffespørsmålet eller skyldspørsmålet.¹⁶

¹⁵ Se bla. Hov, Rettergang I, s 87

I tillegg til fagdommeren skal et rettsvitne være tilstede når siktede møter uten at forsvarer eller aktor er tilstede, jfr dl. § 31. Rettsvitnene har ingen dømmende myndighet, men er forpliktet til å følge forhandlingene nøye og gjøre administrator oppmerksom på eventuelle misforståelser eller feil, for eksempel i protokolleringen av siktedes forklaring, jfr dl. § 103, 2. ledd. Rettsvitnene avgir forsikring første gang de tjenestegjør, jfr dl. § 104, og skal alltid underskrive rettsbøkene sammen med fagdommeren, jfr strpl. § 26, 3. ledd.¹⁷ Rettsvitneordningen skal være en rettssikkerhetsgaranti for siktede, og ordningen antas å virke tillitsvekkende på allmennheten.¹⁸

3.4 Aktors rolle

Ved hovedforhandling møter alltid aktor, jfr antitetisk tolkning av strpl. § 279. Strpl. § 76 bestemmer hvem som er kompetent som møtende aktor i ulike straffesaker.¹⁹ I tilståelsesdommer er det svært sjelden at aktor møter. Påtaleinstruksen § 15-4, 2. ledd bestemmer at fremmøte av påtalemyndigheten i disse saker kun bør skje der det foreligger ”særlig grunn”. Særlig grunn til fremmøte kan tenkes når faktum i saken er omfattende og siktelsen gjelder flere straffbare forhold over et lengre tidsrom, eller faktum i saken på annen måte er komplisert.

I forhold til spørsmålet om straffereaksjon i tilståelsessaker, vil aktor som regel samtidig med oversendelse av saken til retten legge ved et forslag til straff, jfr påt.inst. § 21-2, 1. ledd.²⁰ Dette er altså kun et ”forslag” som retten altså ikke er bundet av. Men som jeg vil komme tilbake til i kapittel 9, er min erfaring at påtalemyndighetens forslag svært ofte også blir den endelige straff i tilståelsessaker.

¹⁶ Se oppgavens kap. 9 for min vurdering av betydningen av dette.

¹⁷ Om rettsbokens beviskraft, se oppg. kap. 4.5.

¹⁸ Om rettsvitnene er en rettssikkerhetsgaranti, se oppg. kap 9.

¹⁹ En annen sak er spørsmålet om kompetansen til å begjære en sak pådømt som tilståelsessak, jfr oppg. kap. 4.2

²⁰ Mer om straff og anke over straffutmålingen i kap 8.

3.5 Siktete og forsvarer

”Den mistenkte får stilling som siktet når påtalemyndigheten har erklært ham for siktet eller forfølgning mot ham er innledet for retten”, for eksempel ved at det begjæres rettslig avhør av ham, jfr strpl. § 237, eller det er besluttet tvangsmidler mot ham som han skal ha underretning om, for eksempel en pågripelse, jfr. strpl. § 82. Strpl. § 248 omtaler også den det er innledet forfølgning mot som siktet. Siden det har rettslige konsekvenser å få stilling som siktet, er bestemmelsen i strpl. § 82 av sentral betydning.

Strpl. § 94, 1. ledd gir en siktet rett til å la seg bistå av en forsvarer etter fritt valg på ethvert trinn av saken. Denne retten skal siktede gjøres kjent med av politiet. Prinsippet om det frie forsvarervalg er av grunnleggende karakter. I Rt 1989 s. 371 ble en fellende dom opphevet av Høyesterett fordi tiltalte forsvarer ikke var blitt varslet om hovedforhandlingen slik at tiltalte hadde møtt alene. Når siktede har forsvarer er det i utgangspunktet en prosessforutsetning at forsvareren er tilstede i rettsmøtet, jfr strpl. § 343, 2. ledd, nr. 7.

Strpl. § 94 hjemler dog ikke siktedes rett på offentlig oppnevnt forsvarer, det vil si en forsvarer bekostet av det offentlige. Under en hovedforhandling har siktede som hovedregel rett til å ha forsvarer, jfr strpl. § 96, 1. ledd. Slik er det ikke når saken behandles etter strpl. § 248. Strpl. § 99 bestemmer at siktede kun har krav på offentlig oppnevnt forsvarer dersom det er ”spørsmål” om å idømme mer enn 6 måneders fengsel, jfr strpl. § 99, 1. pkt. Med ”spørsmål” mener loven ikke den strafferamme straffebudet i siktelsen inneholder, men om det pga sakens art kan bli aktuelt å ilegge mer enn 6 måneders fengsel. Dersom påtalemyndigheten har foreslått at straffen settes til mer enn 6 måneders fengsel, eller retten finner at dette kan bli aktuelt, så skal siktede ha forsvarer i en tilståelsessak. 6-måneders grensen medfører at det er svært sjelden at det er forsvarer tilstede ved summarisk pådømmelse etter strpl. § 248, da det store flertallet av straffesakene gjelder mer ”bagatellmessige” forhold.

Selv om det er ”spørsmål” om å idømme mer enn 6 måneder fengsel har siktede likevel ikke krav på offentlig oppnevnt forsvarer i saker etter vtrl. § 22, 1. og 2. ledd, jfr § 31, dvs. promillekjørings sakene. I slike saker har siktede heller ikke krav på forsvarer ved hovedforhandlingen, jfr strpl. § 96, 2. ledd, nr. 1. Et ytterligere unntak har vi dersom

retten finner det ubetenkelig at siktede er uten forsvarer, altså selv om det kan bli spørsmål om å idømme mer enn 6 måneders fengsel, jfr strprol. § 99, 2. pkt. Det skal antakeligvis mye til før retten benytter seg av dette unntaket. Rt 1988, s 1266 gjaldt blant annet anke over saksbehandlingsfeil, da domfelte mente han skulle ha hatt forsvarer for forhørsretten. Siktede ble i forhørsretten dømt til 8 måneder fengsel for bedrageri, jfr strl. § 270. Anken ble forkastet. Førstvoterende uttalte at forhørsretten hadde behandlet ubetenkelighetsvilkåret i strprol. § 99, 2. pkt., og la avgjørende vekt på at faktum i saken var meget enkelt og avgrenset, slik at det hverken i faktisk eller rettslig henseende var problemer.

Selv om siktede ikke har krav på offentlig oppnevnt forsvarer etter strpl. § 99, kan retten også oppnevne forsvarer dersom ”særlige grunner” foreligger, jfr strpl. § 100, 2. ledd. Bestemmelsen gjelder generelt, uansett stadium i strafforfølgingen. Den kan altså anvendes helt fra det øyeblikk mistenkte er å anse som siktet, sml. strpl. § 82. Det fremkommer ikke av loven hva som menes med ”særlige grunner”. I rettspraksis er det slått fast at relevante momenter ved vurderingen kan være så vel siktedes sosiale og personlige forhold som forhold ved sakens art.²¹ Andre relevante momenter kan tenkes å være sakens alvor og særlige betydning for den siktede, uklart eller komplisert faktum, siktedes alder, helse og forventet straff. Også dårlige språkkunnskaper eller manglende kunnskaper om samfunnet hos utlendinger kan være omstendigheter som kan begrunne oppnevning. Det kan nevnes at dersom faktum i saken er svært komplisert, kan dette i seg selv være et moment som taler for at det er betenkelig å pådømme saken etter strpl. § 248²², men dette kan muligens repareres ved at det oppnevnes forsvarer for siktede.

Dersom siktede har offentlig forsvarer, oppnevnt i medhold av strpl. §§ 99 eller 100, 2. ledd, presiserer strpl. § 248, 3. ledd at forsvarer skal få anledning til å uttale seg før saken tas opp til doms, men før dom skrives. Dette er i og for seg en unødvendig påminnelse til dommeren, i og med at forsvarerens rett til uttalelse allerede følger av at han er oppnevnt som forsvarer for siktede.

²¹ Jfr Bjerke og Keiserud, ”Straffeprosessloven Kommentartutgave”, Bind I, s. 409.

²² Jfr. ubetenkelighetsvilkåret, oppg. kap. 4.6

Den som er siktet for en straffbar handling har ikke plikt til å forklare seg verken for politiet eller for retten, jfr. strpl. §§ 230 og 90. Siktete skal opplyses om retten til ikke å forklare seg, jfr. strpl. § 232 og § 90. Dersom siktete samtykker i å forklare seg skal han oppfordres til å snakke sannferdig, jfr. strpl. §§ 91, 1. ledd og 232, 2. ledd.

Retten til å nekte å forklare seg er i samsvar med forbudet mot tvungen selvinkriminering, jfr. FN-konvensjonen av 1966 om sivile og politiske rettigheter (SP) art 14, 3. ledd, som gjelder som norsk lov, jfr. mrl. § 2. Også i tilståelsessaker skal siktete gjøres oppmerksom på sin rett til å ikke forklare seg. Men dersom siktete benytter seg av denne retten kan pådømmelse ikke skje, i og med at det da ikke foreligger en uforbeholden tilståelse for forholdet ”innen retten”.

4 Lovens vilkår for tilståelsesdom

4.1 Innledning

I dette kapittelet er skal jeg gi en nærmere drøftelse av de vilkår strpl. § 248 stiller for at tingretten skal ha kompetanse til å behandle en straffesak summarisk, altså uten hovedforhandling. Bestemmelsen sonderer mellom tre typer straffesaker. Bokstav a krever at den straffbare handling siktelsen gjelder ”ikke kan” medføre mer enn 10 års fengsel. I tillegg kreves det at siktede innen retten avgir en uforbeholden tilståelse som styrkes av de øvrige opplysninger i saken, at siktede samtykker i pådømmelse og at retten for øvrig ikke finner det betenkelig at pådømmelse skjer uten hovedforhandling.

Den andre typen straffesaker, se strpl. § 248, 1. ledd bokstav b, gjelder forhold subsumert under Vegtrafikkloven (vtrl) av 18. juni 1965 nr. 4 § 22, jfr. § 31, heretter kalt ”promillesaker” til tross for at vtrl. § 22 også setter forbud mot å føre eller forsøke å føre motorvogn når man er beruset eller bedøvet av andre midler enn alkohol.

Den tredje typen straffesaker, se strpl. § 248, 1. ledd bokstav c, gjelder saker om overtredelse av vtrl. § 24, 1. ledd, jfr § 31, heretter kalt ”førerkortsaker”. I forhold til 10-års grensen i bokstav a, faller også promille- og førerkortsakene inn under denne bestemmelsen, da maksimumsstraffen etter vtrl. § 31 er fengsel i 1 år. Årsaken til at loven særskilt nevner disse to sakstypene, er at det i disse sakene kun kreves at siktede erkjenner skyld etter siktelsen. Foruten denne forskjell, er de øvrige vilkår i § 248 felles for de tre sakstyper, de er altså kumulative. Forskjellen mellom en uforbeholden tilståelse og en skylderkjennelse vil jeg behandle nærmere i oppgavens kap. 5.

Tilståelsesdommen innebærer som vi har sett en hurtigere behandling av straffesaken, som oftest uten forsvarer og aktor tilstede, alltid uten meddommere, og uten ytterligere bevisføring enn siktedes tilståelse og de skriftlige dokumenter i saken. I og med denne forenklete prosessform varer rettsmøtene i praksis sjelden mer enn en time. Fordelen er altså åpenbar. Prosessøkonomisk sparer samfunnet for store verdier, siktede blir ”ferdig” med saken raskere og slipper saksomkostninger som stadig oftere ilegges

domfelte i ordinære straffesaker. Men på den annen side er det også klart at den effektive prosess må være underlagt strenge vilkår i og med at prosessuelle grunnprinsipper må vike. Vilkårene i strpl. § 248 er forholdsvis omfattende, og er som vi skal se tolket strengt til fordel for siktede i en rekke avgjørelser av Høyesterett.

4.2 Begjæring fra påtalemyndigheten

Et av hovedelementene i en tilståelsesdom er at saken kan pådømmes uten at en tiltalebeslutning er utferdiget, jfr strpl. § 248. Men det fremkommer klart av innledningsordene i strpl. § 248 at det må foreligge en ”begjæring” om pådømmelse ”fra påtalemyndigheten” for at tingretten skal være kompetent.

Ordningen er i samsvar med anklageprinsippet som norsk straffeprosess bygger på. Domstolen trer kun i virksomhet etter begjæring av en påtaleberettiget, og domstolens kompetanse opphører når begjæringen trekkes tilbake, jfr strpl. § 63. Strpl. § 38 gir uttrykk for en annen side av anklageprinsippet; retten kan ikke gå utenfor det forhold tiltalen gjelder.²³ Anklageprinsippet innebærer en klar atskillelse mellom henholdsvis domstolens og påtalemyndighetens arbeidsoppgaver. Det er påtalemyndighetens oppgave å etterforske og forberede straffesaker og avgjøre påtalespørsmålet. Prinsippet antas å sikre domstolens uavhengighet og nøytralitet.

Strpl. § 55 gir en oppramsing av hvem som er påtalemyndighetens tjenestemenn. Begjæringen om pådømmelse etter strpl. § 248 må komme fra kompetent påtalemyndighet, jfr begrepet ”påtaleberettiget” i strpl. § 63. Hvem som er ”kompetent” beror på hvilken straffebestemmelse det er reist siktelse etter.

Straffeprosessloven inneholder ikke selv bestemmelser om hvem som er kompetent til å begjære saken pådømt etter strpl. § 248, men har utførlige regler om fordelingen av tiltalekompetansen i påtalemyndigheten. Derimot gir påtaleinstruksens kapittel 21 de nærmere kompetanseregler hva begjæringen om pådømmelse etter strpl. § 248 angår.

²³ Mer om rettens forhold til siktelsen i oppg, kap. 6

Fordelingen av kompetansen i påt.inst. kap 21 er i stor grad identiske med fordelingen av påtalemyndighetens tiltalekompetanse.

Før jeg gjør rede for påtaleinstruksens kap 21, må det minnes om at politiet har kompetanse til å etterforske og reise siktelse i alle straffesaker, jfr. strpl. § 67, 1. ledd. Med politiet menes her Retts- og Påtaleenheten i politiet, jfr strpl. § 55, nr. 3. Som det vil bli nevnt nedenfor vil siktelsen tre i stedet for en tiltale i tilståelsessaker. Men dette betyr ikke at påtalemyndighetens tjenestemenn i politiet vil ha begjæringskompetanse i alle straffesaker.

Påt.inst. § 21-1, 1. ledd gir politiet kompetanse til å begjære forseelsessaker pådømt etter strpl. § 248. Dette sammenfaller med politiets tiltalekompetanse, jfr strpl. § 67, 2. ledd, 1. pkt. Fra dette utgangspunkt gjør påtaleinstruksen § 21-1, 1. ledd unntak for forseelsessaker der Kongen i statsråd har tiltalekompetanse. Dette er saker om straffbare handlinger begått i tjenesten av embetsmenn eller tjenestemenn ansatt av Konge. Dette er altså ikke et spesielt praktisk unntak. Et ytterligere unntak fra hovedregel om politiets kompetanse i forseelsessaker gjør påt.inst. § 21-1, 1. ledd, 2. pkt., i saker om overtredelse av strl. §§ 324 til 327 og 330. I disse sakene skal spørsmålet om tilståelsesdom skal begjæres forelegges statsadvokaten. Dette gjelder saker om forseelser i den offentlige tjeneste. Men den klare hovedregel er altså at politiet har begjæringskompetanse i forseelsessaker.

Med hjemmel i påt.inst. § 22-2, jfr strpl. § 67, 2. ledd, 2. pkt. har politiet tiltalekompetanse i visse forbrytelsessaker. Påt.inst. § 21-1, 2. ledd gir politiet i disse sakene tilsvarende kompetanse til å begjære saken pådømt som tilståelsessak. Men også i disse forbrytelsessakene er det tatt forbehold for de tilfelle der tiltalespørsmålet hører under riksadvokaten eller Kongen. Gjennomgående tas det forbehold i påt.inst. § 21-1 om at saken skal forelegges statsadvokaten til avgjørelse dersom saken antas å ha særlig stor allmenn interesse eller politiet har mottatt instruks om det av overordnet påtalemyndighet. Dette innebærer altså at selv om politiet etter straffeprosessloven har tiltalekompetanse i saken og kompetanse til å begjære saken pådømt etter strpl. § 248, har statsadvokaten i slike tilfelle det avgjørende ord.

Påtaleinstruksens § 21-1, 3. ledd gir statsadvokaten begjæringskompetanse i de andre forbrytelsessaker, men mindre tiltalespørsmålet hører inn under riksadvokaten eller Kongen i statsråd. Har saken særlig stor allmenn interesse, skal spørsmålet forelegges riksadvokaten.

I juridisk litteratur er det antatt at det må stilles visse materielle krav til begjæringen.²⁴ Det antas at strpl. § 252, 2. ledd, som direkte kun gjelder tiltalebeslutninger, må anvendes analogisk på begjæringen. Dette innebærer i så fall at det må fremgå av begjæringen at vilkårene for offentlig påtale foreligger i de saker der påtalen ikke er ubetinget offentlig. Strl. § 77 bestemmer at påtalen er ubetinget offentlig med mindre annet er bestemt i lov. Dersom siktelsen gjelder en legemsfornærmelse, jfr. strl. § 228, så finner offentlig påtale ikke sted uten fornærmedes begjæring med mindre allmenne hensyn krever det. I slike tilfeller må det altså fremgå av begjæringen at allmenne hensyn er vurdert, dersom ikke fornærmede har begjært påtale.

Påtalemyndighetens motpart omtales i strpl. § 248 som den siktede.²⁵ Selv om man kan få status som siktet uten at det foreligger et siktelsesdokument, er det alminnelig antatt at påtalemyndigheten må oversende retten et slikt dokument samtidig med begjæringen.²⁶ I praksis vil siktelsesdokumentet ligne svært mye på en tiltalebeslutning, slik at den angir hvilket straffebud saken gjelder, en kort beskrivelse av grunnlaget for siktelsen, og angivelse av handlingens tid og sted, sml. strpl. § 252, 1. ledd, nr. 3 og 4. Men straffeprosessloven inneholder ingen nærmere regler om siktelsesdokumentet slik den gjør for tiltalebeslutningen.

Andenæs antar at også strpl. § 38 må anvendes analogisk.²⁷ Paragrafen gjelder direkte forholdet mellom tiltalebeslutning og dom. Om rettens forhold til siktelsen i tilståelsessaker vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.

²⁴ Se bla. Hov, "Rettergang II", s. 326

²⁵ Se oppg. kap 3.5 om siktelsesbegrepet

²⁶ Hov, "Rettergang II", s. 326

²⁷ Andenæs, Bind I, s. 387

Når retten har mottatt en begjæring som den finner tilfredsstillende lovens krav, i tillegg til at begjæringen er sendt korrekt verneting, jfr strpl. § 12, vil retten beramme rettsmøte og innkalle siktede til rettsmøte som postforkynnelse. Men det er ikke alle typer straffesaker lovgiver har ansett egnet for summarisk pådømmelse. I strpl. § 248. 1. ledd bokstav a, begrenses som nevnt innledningsvis sakstypen til straffbare handlinger som ”ikke kan” medføre fengsel i mer enn 10 år.

4.3 Ti-års grensen

Det avgjørende i forhold til 10 års grensen er strafferammen i det straffebedømmelse angir, jfr. lovens ord ”ikke kan”. Det er altså ikke påtalemyndighetens straffeforslag, jfr påtaleinstruksen § 21-2, loven sikter til, slik det er ved vurderingen av strpl. § 99. Dette innebærer for eksempel at en siktelse om forsettlig drap ikke kan pådømmes etter strpl. § 248, selv om påtalemyndigheten nedlegger påstand om 6 års fengsel.²⁸

Enkelte bestemmelser i straffeloven kan medføre at strafferammen i straffebedømmelse utvides, se for eksempel strl. § 61 om gjentakelse, strl. §§ 62 og 63 om sammenstøt av forbrytelser og strl. § 232 om legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser som forsettlig er utført under særdeles skjerpene omstendigheter. Strpl. § 248, 2. ledd fastslår at det ikke skal tas hensyn til dette ved vurderingen av 10-års grensen i strpl. § 248, 1. ledd, bokstav a. Dette innebærer i prinsippet at to tilfelle av incest med samleie kan pådømmes i en tilståelsessak. Maksimum for ett tilfelle er 8 år, jfr strl. § 207, og to tilfelle kan gi 12 år, jfr strl. § 62, 1. ledd.

4.4 Kravet til uforbeholden tilståelse

4.4.1 Innledning

Som nevnt innledningsvis er tingretten ikke kompetent til å behandle saken etter strpl. § 248 med mindre siktede ”innen retten” avgir en ”uforbeholden tilståelse”. Det må altså kreves noe mer enn en tilståelse. Vilkåret er selvsagt. Det er nettopp pga. tilståelsens art at ytterligere bevisføring anses unødvendig for å med sikkerhet kunne fastslå

²⁸ En slik straffesak ville det nok uansett vært betenkelig å pådømme etter strpl. § 248, jfr oppg. Kap. 4.6

skyldspørsmålet. Sagt med andre ord; tilståelsen skal vise at både de subjektive og objektive vilkår for straff er tilstede. Reelle hensyn taler derfor for at ”uforbeholden” tolkes strengt, i og med at den summariske behandlingen innebærer en avvikelse fra den behandlingsmåte som er lovens normalordning. In dubio pro reo prinsippet, hjemlet i EMK art 6, nr. 2, innebærer at enhver rimelig tvil skal komme siktede til gode. Dette prinsippet gjelder selvsagt også i tilståelsessaker, slik at tilståelsen må være av en slik art at det ikke levnes tvil om at skyldspørsmålet er korrekt avgjort.

Men det er mer enn skyldspørsmålet som skal avgjøres i en straffesak. Sondringen mellom straffespørsmålet og skyldspørsmålet og dennes betydning for tilståelsen vil derfor bli behandlet nærmere i dette kapittelet.

4.4.2 ”Innen retten”

Hva mener så loven med ”innen retten”? Det er på det rene at det ikke er tilstrekkelig at den uforbeholdne tilståelse har vært avgitt f.eks. i avhør med politiet. I rettspraksis er det stilt strenge krav til rettsbokens protokollerte forklaring fra siktede. Det må fremgå av den protokollerte forklaring at siktede har tilstått uforbeholdent, se strpl. § 20, 1. ledd, 3. punktum. Tilståelser skal protokolleres og leses opp til siktede for vedtakelse. Allerede i Rt 1898 s. 45 slo Høyesterett fast at det kun under tvil var tilstrekkelig at rettsboken viste til et tidligere rettsmøte der siktede hadde tilstått. I lovens forarbeider er det uttalt at kravene til protokollasjon ikke er oppfylt hvis det kun henvises til en politirapport der siktede har tilstått, se straffeprosesslovkomiteens innstilling s 154-155.

4.4.3 Sondringen mellom skyldspørsmål og straffespørsmål

Både strpl. av 1887 og dagens lov bygger på en sontring mellom skyldspørsmålet og straffespørsmålet. De realitetsspørsmål som må avgjøres i en straffesak hører til en av disse to kategorier. Sondringen har som nevnt ovenfor betydning i forhold til kravet om uforbeholden tilståelse. Kravet er i juridisk litteratur forstått slik at i forhold til skyldspørsmålets faktiske side gjelder kravet til tilståelsens uforbeholdenhet fullt ut.²⁹

Når det gjelder momenter under straffespørsmålet derimot, er det noe usikkerhet om hvor langt tilståelsen må være uforbeholden. Det er antatt at retten ved avgjørelsen av straffespørsmålet kan bygge på momenter som ikke går frem av siktedes forklaring, jfr. Rt 1979 s. 864. Det har også vært antatt at tilståelsen ikke er uforbeholden dersom den inneholder reservasjoner eller tillegg som tar sikte på å fremstille handlingen som mer unnskyldelig enn det som fremgår av siktelsen, og dette selv om disse reservasjonene kun angår forhold som hører til straffespørsmålet.

Vi ser altså at det i den videre behandlingen av kravet til uforbeholden tilståelse er nødvendig å ha klart for seg hva som hører til henholdsvis skyld- og straffespørsmålet. Straffeprosessloven inneholder selv ingen legaldefinisjon av begrepene. Men strpl. § 33 gir en negativ avgrensning av hva som hører til skyldspørsmålet. Bestemmelsen presiserer at til skyldspørsmålet regnes ikke spørsmål om bortfall av straff pga foreldelse eller forhøyd straff pga gjentakelse. Men det tas en reservasjon; Å avgjøre på hvilket tidspunkt den straffbare handling ble begått, hører med til skyldspørsmålet.

I tillegg til denne negative avgrensningen angir strpl. §§ 366 og 367 hva spørsmålsstillingen til lagretten skal inneholde. Når straffesaken skal settes med lagrette avgjør den skyldspørsmålet med endelig virkning. Altså skal spørsmålet til lagretten kun gjelde skyldspørsmålet. I strpl. § 366 heter det at spørsmålet skal inneholde ”den straffbare handlingens rettslige merker”, dvs. de betingelser for straffbarhet som fremgår av den lovbestemmelse spørsmålet gjelder, sagt med andre ord; de alminnelige vilkår for straff som er lovkravet, skyldkravet, tilregnelighetskravet og kravet om at ingen straffrihetsgrunn må foreligge.

Jeg vil først ta for meg tilståelsens forhold til de alminnelige vilkår for straff, altså forhold under skyldspørsmålet. Deretter vil jeg gjøre rede for tilståelsens forhold til straffespørsmålet.

²⁹ Se Hov, Rettergang II, s. 277

4.4.4 Tilståelsens forhold til lovkravet

For at tilståelsen skal være uforbeholden må den være av en slik art at den dekker gjerningsinnholdet i den straffebud det er reist siktelse etter, jfr lovkravet i Grl. § 96.³⁰ Dersom siktelsen for eksempel gjelder et tyveri, må det fremgå av siktedes forklaring at han borttok en gjenstand som tilhørte en annen i vinnings hensikt, jfr. strl. § 257. Dersom siktelsen gjelder overtredelse av et straffebud som er en forseelse, er tilståelsen ikke uforbeholden i forhold til lovkravet dersom det ikke fremgår av siktedes forklaring at han fullbyrdet den straffbare handlingen. Forsøk på forseelse er ikke straffbart med mindre annet er særskilt bestemt, jfr. strl. § 49, 2. ledd.

Selv om forsøket også er straffbart, siktelsen gjelder en forbrytelse eller det er særskilt bestemt at forsøk på forseelsen er straffbar, bestemmer strl. § 51 at forsøket som hovedregel skal straffes mildere enn en fullbyrdet straffbar handling. Selv om spørsmålet om det forelå forsøk eller fullbyrdelse i disse sakene kun har betydning for straffutmålingen, kan tilståelsen ikke anses som uforbeholden dersom siktede er siktet for en fullbyrdet forbrytelse, mens hans forklaring reiser tvil om det kun forelå et forsøk. Dersom dette er tilfellet må dommeren kunne ta kontakt med påtalemyndigheten slik at siktelsen eventuelt kan endres.

I noen straffebud har lovgiver likestilt forsøk med fullbyrdelse, se f.eks. vtrl. § 22, 1. ledd, jfr § 31. I slike saker er betydningen av om det forelå forsøk eller fullbyrdelse ikke av betydning for skyldspørsmålet, men kun for straffespørsmålet. Kravet til uforbeholden tilståelse er derfor likevel oppfylt i disse sakene så lenge retten med sikkerhet kan fastslå at siktede i sin handling hadde passert det straffrie planleggingsstadiet.

Det skal minnes om reservasjonen som blant annet Andenæs gjør; dersom forklaringen med hensyn til straffutmålingsmomenter innebærer et forsøk på å redusere straffeskyld, så er tilståelsen ikke uforbeholden.

³⁰ Om tilståelser som gir grunnlag for subsumsjonsendringer, se oppg. kap. 6

4.4.5 Tilståelsens forhold til straffrihetsgrunnene

Et annet vilkår for straff er at det på gjerningstidspunktet ikke forelå en straffrihetsgrunn. For at tilståelsen skal være uforbeholden må siktede derfor ikke i sin forklaring gi reservasjoner som innebærer at det levnes tvil om det forelå f.eks. nødverge- eller nødrettssituasjon, jfr. strl. §§ 47 og 48. I rettspraksis er det avgjort at tilståelsen ikke er uforbeholden dersom siktede forklarer seg som om han mener at det forelå en straffrihetsgrunn, dette til tross for at retten finner det klart at det ikke forelå en slik situasjon.

I Rt 1975 s. 459 ble forhørsrettens dom opphevet på dette grunnlag. Siktede var i forhørsretten dømt for overtredelse av den militære straffelovs § 34, 1. ledd, jfr 2. ledd for ulovlig fravær fra militærtjenesten. Siktede hadde i forhørsretten forklart at han mente han ikke hadde handlet ulovlig ved å utebli, da fraværet skyldtes sykdom og bryllup i familien. Høyesterett opphevet dommen av eget tiltak, ex officio, da domfelte selv hadde vedtatt dommen. Dommen var blitt anket av påtalemyndigheten på grunnlag av straffutmålingen.³¹ Vi ser at selv om dommeren fant det klart at det ikke forelå en nødverge eller nødrettssituasjon, så var vilkåret til uforbeholden tilståelse ikke til stede, da siktede selv mente at handlingen ikke var ulovlig.

4.4.6 Tilståelsens forhold til skyldkravet

Et ytterligere vilkår for straff er at siktede har utvist den nødvendige skyld i gjerningsøyeblikket, jfr strl. § 40 og det ulovfestede dekningsprinsipp; skylden må dekke alle elementene i gjerningsbeskrivelsen i straffebudet det er reist siktelse etter. Det må altså fremgå av siktedes forklaring for retten at den nødvendige subjektive skyld forelå på gjerningstidspunktet.

Det er i rettspraksis slått fast at tilståelsen kan være uforbeholden selv om siktede ikke uttrykkelig sier at han er skyldig, jfr Rt 1983 s. 284. Det kreves selvsagt heller ikke at siktede uttrykkelig erkjenner at han handlet uaktsomt eller forsettelig. Men tilståelsen må være av en slik art at dommeren selv kan vurdere om skyldkravet er oppfylt.

³¹ Om ankeinstansens adgang til å oppheve tingrettens dom av eget tiltak, se oppg. kap. 8.

I Rt 1991 s. 7 ble en forhørsrettsdom opphevet fordi det ikke fremgikk av tilståelsen at den nødvendige subjektive skyld var tilstede. Siktete ble i forhørsretten dømt for legemsbeskadigelse, jfr strl. § 229, jfr. § 232, for forsettelig å ha skadet en annen på legeme med kniv. Det var ingen tvil om at siktete i beruset tilstand hadde trukket kniv, men han hadde i retten gitt uttrykk for at han ikke hadde regnet med å skade fornærmede. Tilståelsen var altså uforbeholden i forhold til det objektive gjerningsinnhold i strl. § 229. En av problemstillingene som Høyesterett måtte ta stilling til var altså om siktedes tilståelse hadde vært uforbeholden mht det subjektive vilkår til forsett i strl. § 229. Forhørsretten la, som rett er, til grunn at siktete skulle bedømmes som om han vært edru, jfr strl. § 40, 1. ledd, 2. pkt, dvs forsettet ble fingert. Forhørsretten kom til at det forelå forsett med hensyn til skaden på fornærmede. Høyesterett fant derimot at domfeltes protokollerte forklaring ikke var uforbeholden mht forsettet. Domfelte hadde i forhørsretten forklart at han nærmest som en refleks hadde trukket kniven og rettet den mot fornærmede. Høyesterett fant altså at en slik tilståelse ikke var tilstrekkelig for å kunne betegne den som uforbeholden. Høyesterett uttaler videre; ”*Selv om den berusede som utgangspunkt skal bedømmes som om han var edru, fører ikke dette til at man kan stille mindre krav til tilståelsen*”.

Tilståelsen må altså i seg selv være slik at det ikke levnes tvil mht. skyldspørsmålet, jfr. uskyldspresumsjonen og in dubio pro reo prinsippet. Det er jo nettopp tilståelsens bevisverdi alene som er grunnlaget for å kunne foreta summarisk pådømmelse. Eller som Høyesterett uttalte i Rt 1983 s. 248: ”Pådømmelse i forhørsrett skjer i sterkt forenklete former, og betryggelsen for at dommen er riktig ligger i siktedes tilståelse.” Hvis siktete sier at han ikke husker noe, eller svært lite, er bevisverdien minimal, selv om siktete sier at siktelsen og opplysningene i saken sikkert stemmer.³² Tilståelsen er derfor ikke uforbeholden, idet siktete for sitt vedkommende kun finner at bevisene i saken synes overbevisende. Men hvis siktete på en troverdig måte forklarer seg slik at det fremgår at han husker nok til å konstatere at de subjektive og objektive vilkår for straff er tilstede, bør dette normalt være nok til å si at tilståelsen er uforbeholden.

³² Annerledes i promille- og førerkortsakene, se oppg. kap 5

Siktede behøver ikke å ha hatt kjennskap til det straffebud som han er siktet etter for å kunne straffes. Strl. § 57 om rettsvillfarelse er tolket slik at det kun er den unnskyldelige rettsvillfarelse som virker straffriende. Dersom rettsvillfarelsen var unnskyldelig så er den nødvendige subjektive skyld ikke tilstede. Vår problemstilling blir således; er kravet til uforbeholden tilståelse tilstede dersom det av siktedes forklaring fremkommer at han mener rettsvillfarelsen var unnskyldelig, men retten mener det er på det rene at den ikke er det? Som vi skal se senere i kap 7.3 er det alminnelige utgangspunkt at retten i behandlingen av en sak etter strpl. § 248 ikke kan avsi frifinnelsesdom. Mener retten at det foreligger en unnskyldelig rettsvillfarelse, så er vilkårene for tilståelsesdom ikke tilstede, og retten må sende saken tilbake til påtalemyndigheten. Men så tilbake til den stilte problemstilling. Rettspraksis bygger på den forutsetning om at retten kun kan avsi dom når siktede selv uttrykkelig erkjenner at rettsvillfarelsen han har forklart seg om ikke var unnskyldelig, se blant annet Rt 1973 s. 921 og Rt 1962 s. 157. Rettspraksis viser at det altså ikke er tilstrekkelig at dommeren vurderer det som klart at rettsvillfarelsen ikke er unnskyldelig. Tilståelsen anses da ikke for uforbeholden, slik at vilkår for pådømmelse ikke er tilstede.

I den nevnte kjennelse i Rt 1973 s. 921 gjaldt saken promillekjøring. Siktede forklarte i forhørsretten at han ikke visste at en alkoholkonsentrasjon i blodet på over 0,5 promille, som den gang var grensen, var nok til fellelse. Tilståelsen ble da ikke ansett for å være uforbeholden.

I dag er kravet til uforbeholden tilståelse erstattet av et krav til skylderkjennelse i promillesakene, jfr strpl. § 248, 1. ledd bokstav b, men resultatet i den ovenfornevnte kjennelse hadde sannsynligvis blitt det samme i dag, i og med at det vanskelig kan sies å foreligge en skylderkjennelse dersom siktede mener han ikke er skyldig til straff pga. rettsvillfarelse.

4.4.7 Tilståelse og tilregnelighet

For å kunne straffe kreves det at siktede var tilregnelig i gjerningsøyeblikket. For å være strafferettslig tilregnelig må siktede i gjerningsøyeblikket ha vært over 15 år gammel, jfr strl. § 46, og ikke ha vært psykotisk eller bevisstløs, jfr strl. § 44, 1. ledd. Heller ikke

den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad kan straffes, jfr. strpl. § 44, 2. ledd.

Det hører altså til skyldspørsmålet å avgjøre om siktede var tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Det følger av rettspraksis at det ikke er nødvendig at det uttrykkelig fremgår av siktedes tilståelse at han var over 15 år og ikke i en tilstand som beskrevet i strl. § 44. Men dersom det av siktedes forklaring eller øvrige opplysninger i saken kan sås tvil omkring tilregnelighetsspørsmålet, så vil en eventuell pådømmelse etter strpl. § 248 være en saksbehandlingsfeil som kan lede til opphevelse av dommen.

I Rt 1992 s. 897 ble en dom av forhørsretten opphevet da spørsmålet om siktedes strafferettslige tilregnelighet ikke var vurdert. En undersøkelse viste at domfelte hadde en intelligenskvotient på 50-55. Det var likevel intet å bebreide forhørsretten for at den hadde avsagt dom, da siktedes oppførsel i seg selv ikke ga klare signaler på utviklingsgraden.

I Rt 1988 s. 733 ble forhørsrettens dom opphevet pga. saksbehandlingsfeil. I tillegg til at domsgrunnene var mangelfulle, fant Høyesterett at vilkårene til uforbeholden tilståelse ikke hadde vært tilstede. Forhørsretten hadde ikke vurdert tilregnelighetsspørsmålet, til tross for at det på forhånd var innhentet en legeerklæring som kunne reise tvil om siktedes tilregnelighet.

4.4.8 Tilståelsens forhold til straffespørsmålet

Foran nevnte jeg at det i praksis er en del tvil om tilståelsen må være uforbeholden i forhold til avgjørelser under straffespørsmålet.

Rt 1979 s. 864 er det slått fast at tilståelsen ikke behøver å omfatte alle de momenter retten bygger på mht straffespørsmålet. Dommeren kan således fritt bygge på opplysninger i utskriften av strafferegisteret selv om siktede for eksempel med bestemthet hevder at antallet tidligere dommer ikke stemmer. Retten kan altså ved valg av reaksjon og utmåling av reaksjonen lengde legge vekt på andre momenter i saken enn de som kommer frem av siktedes tilståelse.

Vanskelighetene oppstår imidlertid der siktedes tilståelse dekker skyldspørsmålet, men der den også inneholder tillegg eller reservasjoner som vil tale i hans favør når reaksjonen skal fastsettes. For eksempel tilstår siktede grovt tyveri, men av et mindre kvantum enn siktelsen gjelder. Dette trenger ikke ha betydning for subsumsjonen. For eksempel fordi det tilståtte kvantum også må subsummeres under grovt tyveri. Som vi skal se i kap 7.3 er det slik at der siktedes tilståelse har betydning for subsumsjonen, så kan summarisk pådømmelse etter § 248 ikke skje med mindre påtalemyndigheten endrer siktelsen.

I Rt 1992 s. 864 ble anken over forhørsrettens dom forkastet. Domfelte var i forhørsretten domfelt for overtredelse av vegtrafikklovens § 5, 1. ledd, jfr § 31. Siktedes anke var blant annet grunnet i feil saksbehandling, da han mente at hans forklaring i retten ikke hadde vært en uforbeholden tilståelse. Han ble dømt for å ha kjørt i 108 km/t i en 60 sone. Skyldkravet etter straffebudet var uaktsomhet. Siktedes forklaring innebar ingen tvil om at kravet til subjektiv skyld var oppfylt, men han hadde uttalt at han var overrasket over at farten hadde vært så høy. Førstvoterende presiserte at hvor stor fartsoverskridelsen hadde vært kun var et straffutmålingsmoment, hvor det ikke gjelder de samme krav til domfeltes tilståelse.

I Rt 1992 s. 1466 uttalte Høyesterett at der siktede bevisst prøver å redusere sin skyld i ikke ubetydelig grad, og særlig når dette kan få betydning for reaksjonsvalget, kan tilståelsen ikke anses som uforbeholden for det alvorligere forhold.

Andenæs vil trekke grensen slik;³³ Hvis siktedes reservasjoner med hensyn til straffutmålingsmomenter innebærer et forsøk på å redusere straffeskylden, er tilståelsen ikke uforbeholden. Hov presiserer dette nærmere³⁴ til at tilståelsen ikke er uforbeholden hvis siktedes forklaring setter spørsmålet om straffeskyld i et *vesentlig* mer unnskyldelig lys. Dette synspunktet bør også være avgjørende når rettsvillfarelse eller provokasjon eller retorsjon har betydning for avgjørelsen av straffespørsmålet.

³³ Andenæs, Bind I, s. 382

Hvis det gjøres gjeldende at det foreligger en unnskyldelig rettsvillfarelse, vil tilståelsen som nevnt ikke regnes som ”uforbeholden” med hensyn til skyldspørsmålet, slik at pådømmelse av den grunn er utelukket. Men dersom siktede selv erkjenner at rettsvillfarelsen ikke var unnskyldelig, vil rettsvillfarelsen kunne være et straffutmålingsmoment. Hvis siktedes anførsel om rettsvillfarelse kan oppfattes som et forsøk på å redusere straffskylden, bør tilståelsen dog ikke regnes som uforbeholden.

Dersom både siktedes forklaring og siktelsen i en tilståelsessak angir at det forelå provokasjon eller retorsjon, er det antatt at retten kan avsi tilståelsesdom dersom den mener at dette ikke må lede til straffritak, jfr strl. § 228, 3. ledd. Om det foreligger en slik straffritaksgrunn hører det med til skyldspørsmålet å avgjøre. Men følgende av det hører med til straffespørsmålet. Dette får den konsekvens at tilståelsen ikke er uforbeholden dersom siktede forklarer seg som om han ble provosert, men dette ikke fremgår av siktelsen. Ytterligere bevisføring er da nødvendig, og hovedforhandling må berammes.

Foreldelse er en straffopphørsgrunn, og det hører til straffespørsmålet å avgjøre om saken er foreldet, jfr strpl. § 33, 2. pkt. Straffeloven sonderer mellom foreldelse av adgangen til å straffe, jfr strl. §§ 66 til 70, som er av relevans for oss, og foreldelse av adgangen til å fullbyrde ilagt straff, jfr strl. §§ 71 til 74. Strl. § 66 slår fast at en handling ikke lenger er straffbar når foreldelse har inntrådt. Dette betyr ikke at siktede ikke er skyldig etter siktelsen, men han kan ikke lenger straffes for forholdet. Konsekvensen av at det foreligger foreldelse vil jeg komme tilbake til.³⁵

4.4.9 Tilståelsens forhold til ”de øvrige opplysninger” i saken

Foruten at tilståelsen må være uforbeholden krever loven at den skal ”styrkes av de øvrige opplysninger”, jfr strpl. § 248, 1. ledd bokstav a, i.f. Vilkåret stryker tilståelsens troverdighet. Dommeren kan vanskelig vurdere om en tilståelse er uforbeholden med mindre det foreligger øvrige opplysninger i saken, og det vil kunne være betenkelig å

³⁴ Hov, Rettergang II, s. 320

³⁵ Om retten kan avsi frifinnelsesdom der den mener forholdet er foreldet, se oppg kap 7.3

avsi dom i saken etter strpl. § 248 dersom siktedes tilståelse ikke stemmer med disse opplysningene.

”De øvrige opplysninger” får oversendt fra påtalemyndigheten samtidig med begjæringen om pådømmelsen. Loven sier intet om påtalemyndighetens plikt til å oversende dokumentene i saken i tillegg til begjæringen og siktelsen, men det er fast praksis at dette gjøres. Rettens formann får således på forhånd en viss innsikt i saken, og kan på den bakgrunn vurdere om siktedes tilståelse og forklaring samsvarer med de opplysninger som fremkommer av dokumentene. Ved vanlige hovedforhandlinger mottar retten kun tiltalebeslutningen og en bevisoppgave fra påtalemyndigheten, jfr. strpl. § 262, 1. ledd, og retten skal bare ta i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandlingen, jfr strpl. § 305. Dette er i samsvar med uskyldspresumsjonen, og skal forhindre at dommeren er forutinntatt før saken starter. Slik er det altså ikke ved tilståelsessaker.

Foruten siktedes forklaring, er bevisføringen middelbar i tilståelsessaker. Hovedregelen i norsk straffeprosess er basert på bevisumiddelbarhetsprinsippet. Det vil si at parter og vitner skal forklare seg direkte for den dømmende rett, og at andre bevis, dokumenter mv. skal føres direkte for denne, og leses opp, jfr. muntlighetsprinsippet. Det er intet forbud mot at det føres vitner også i en tilståelsessak, men dette skal som hovedregel ikke være nødvendig, i og med siktedes uforbeholdne tilståelse. Vitneføring kan tenkes praktisk i tilståelsessaker dersom dette er av betydning for valg av straffereaksjon, for eksempel ved avgjørelsen av om siktede er egnet for samfunnsstraff.

Bevisumiddelbarhetsprinsippet er ikke unntaksfritt gjennomført i norsk rett. Jeg vil her begrense meg til å nevne at hovedregelen i Høyesterett er middelbar bevisføring, jfr strpl. §§ 340, jfr. 338.

Det er antatt at det ikke er til hinder for summarisk pådømmelse at enkelte detaljer i saken ikke stemmer med siktedes forklaring. I Rt 1968 s. 42 ble forhørsrettens dom opphevet da siktedes forklaring ikke kunne sies å bli styrket av de øvrige opplysninger i saken. Siktede ble i forhørsretten domfelt for strl. §§ 256, jfr 255 for underslag av postvesenets midler. Av siktedes forklaring i retten var det nærliggende å forstå det dit hen at han hadde hatt pengene i sin besittelse. Av de øvrige opplysninger i saken lå det

nær å anta at domfelte aldri hadde hatt pengene i sin besittelse, slik strl. §§ 256, jfr 255 krever. Dommen ble derfor opphevet pga. uoverensstemmelser mellom tilståelsen og de skriftlige bevisene i saken.

I Rt 1981 s. 355 ble også en dom av forhørsretten opphevet. Siktede var innehaver av et malermesterfirma, og var i forhørsretten dømt til 5 måneders ubetinget fengsel for underslag av midler satt av til skattetrekk, jfr. strl. §§ 255, jfr 256. Domfeltes anke gjaldt straffutmålingen, men domfeltes forvarer hadde for Høyesterett utenom anken reist tvil om vilkårene for pådømmelse i det hele hadde vært tilstede. Høyesterett kunne ikke se at det fremgikk av siktedes protokollerte forklaring at han kunne sies å ha underslått midler som var innfordret eller betrodd ham slik gjerningsbeskrivelsen i strl. § 255, jfr § 256 krever. For det andre hadde siktede kun to dager før rettsmøtet i forhørsretten, i et politiavhør, gitt en forklaring som i stor grad avvek fra tidligere forklaringer, i tillegg til at den inneholdt reservasjoner hva gjaldt skyldspørsmålet. Forhørsretten hadde ikke konfrontert siktede med dette politiavhøret i rettsmøtet, og siktedes forklaring kunne da vanskelig sies å bli styrket av de øvrige opplysninger. Under disse omstendigheter ble forhørsrettens dom i sin helhet opphevet.

4.4.10 Tilbakekall av tilståelsen

Reelle hensyn taler for at siktede kan trekke tilståelsen tilbake helt frem til dom er avsagt, slik det er ved tilbakekallelse av samtykke til pådømmelse.³⁶ Etter at dom er avsagt er det ikke mulig å trekke tilståelsen tilbake, men siktede kan eventuelt anke over bevisbedømmelsens faktiske side.³⁷

Strpl. § 248 stiller ytterligere to vilkår for at pådømmelse skal kunne skje. For det første må siktede samtykke til pådømmelse, og for det andre må retten ikke finne det betenkelig at saken behandles summarisk.

³⁶ Mer om siktedes samtykke i oppg. kap. 4.5.

³⁷ Om anke, se oppg. kap. 8.

4.5 Siktedes samtykke

Strpl. § 248, 1. ledd fastslår uttrykkelig at siktede må samtykke i at saken pådømmes summarisk. Siktede kan således nekte en forenklet behandling selv om han avgir en uforbeholden tilståelse, og samfunnet ville blitt bespart betydelige økonomiske ressurser dersom saken ble pådømt uten hovedforhandling.

Tidligere ønsket mange siktede forhørsrettspåømmelse fordi det før endring av domstolsloven i 1999 ikke var tillatt å referere fra forhørsretten. Det var altså gjort unntak fra offentlighetsprinsippet. Slik kunne saken avgjøres uten publisitet. Men i dag følger det uttrykkelig av domstolslovens § 129, 1. ledd at det ikke lenger er slik. Hovedregelen i domstolsloven § 124 får altså anvendelse. Hov spør seg således om ”den eneste fordelen siktede hadde ved å samtykke til dom i forhørsrett” er fjernet.

Jeg tror ikke man skal undervurdere siktedes ønske om å unngå en mer omfattende og belastende hovedforhandling med vitner og aktor tilstede. I forbindelse med høringsrunden for justisdepartementets forslag til å utvide forhørsrettens kompetanse i promillesaker, ble det fra et sorenskriverembete uttalt stor skepsis til å kutte kravet til uforbeholden tilståelse i promillesaker. Det ble uttalt at forslaget bygget på en forutsetning om at siktede av fri vilje samtykket til forhørsrettsdom. ”Siktede vil imidlertid sjelden ha noen egentlig ”fri vilje” på dette punkt, men vil i mange tilfeller nokså viljeløst velge den behandlingsmåte han tror kan påføre ham minst påkjenninger.”³⁸

I Rt 1999 s. 243 ble en forhørsrettsdom opphevet da det ikke fremgikk av rettsboken at siktede hadde samtykket i påømmelse. Høyesterett uttalte at et samtykke i alminnelighet må fremgå av rettsboken, jfr strpl. § 18, 2. ledd, 2. pkt., og at rettsboken må ha så vel positiv som negativ beviskraft med mindre det er klare holdepunkter for annet. I dette ligger at det har formodningen mot seg at samtykke ble gitt dersom rettsboken ikke nevner dette. Siktedes angivelige konkludente adferd var ikke tilstrekkelig. Høyesterett slo videre fast at samtykket må foreligger helt frem til domsavsigelsen. I Rt 1929 s. 367 ble forhørsrettens dom opphevet da vilkårene for

³⁸ Jfr, Ot.prp. nr. 79 (1988-1989) s. 31

pådommelse ikke var oppfylt i og med at samtykke var tilbakekalt før domsavsigelsen. Høyesterett uttalte at et samtykke etter strpl. § 248 ikke har karakter av et kontraktsrettslig bindende utsagn, og det kan heller ikke sidestilles med vedtakelse av en dom eller et forelegg.

I juridisk teori er det antatt at det må stilles visse materielle krav til samtykket. Hov³⁹ mener at samtykket må ”fyller kravene til en gyldig viljeserklæring”, men presiserer at avtalelovens regler ikke gjelder uten videre. Dette følger for så vidt allerede av avtalelovens § 41 om at loven kun får anvendelse på formuerettens område. I juridisk litteratur på forvaltningsrettens område har det vært skrevet en del om samtykkets rekkevidde i forhold til forvaltningens kompetansegrunnlag, jfr legalitetsprinsippet. Der har problemet vært om et samtykke gir forvaltningen tilstrekkelig hjemmel for en faktisk handling eller enkeltvedtak der de mangler lovhjemmel for det. Som klassisk eksempel har vært nyttet et fiksert tilfelle der myndighetene uten hjemmel i lov ønsker å legge en smittefarlig på isolasjon til smittefaren er over. Det har da vært hevdet at et forhåndssamtykke vanskelig kan være hjemmel for en slik innesperring, da en person ikke på forhånd kan sette seg inn i hva han egentlig samtykker i. Altså slik at idet den smittefarlige ikke lenger samtykker, er han ikke bundet av sitt opprinnelige løfte. De tanker som begrunner en slik konklusjon ligner mye på de avtalerettslige regler om bristende forutsetninger, i tillegg til det som ovenfor er nevnt om tilbakekallelse. I Rt 1939 s. 162 ble en forhørsrettsdom opphevet bla. fordi siktedes samtykke til pådommelse var avgitt med den feilaktige forestilling om at han dermed var garantert en betinget dom for den straffbare handlingen. Høyesterett fant at mye tydet på at siktedes tilståelse var avgitt under såkalt ”bristende forutsetninger”. Høyesterett mente at siktedes feilaktige forestilling mest sannsynlig var fremkalt av en politikonstabel som hadde avhørt siktede i fengselet. Det var også i dette avhøret at siktede, i strid med tidligere forklaringer, tilstod forholdet.

Vi ser altså at avtalerettslige begreper og tankemønstre nyttes, men at et samtykke etter strpl. § 248 ikke kan anses som avtalerettslig bindende. Det kan altså tilbakekalles frem til dommen er avsagt, jfr den ovenfornevnte kjennelse i Rt 1929 s. 367.

³⁹ Rettergang II, s. 326

Foruten at samtykket må være gitt med en rimelig korrekt forståelse av hva samtykket innebærer, er det i rettspraksis slått fast at siktede må være myndig for å kunne samtykke i summarisk pådømmelse. Strpl. § 83 slår fast at dersom siktede er under 18 år så har også vergen partsrettigheter. Likeså dersom siktede antas å være i slik tilstand som beskrevet i strl. § 44, jfr strpl. § 84. Vergen vil som regel være siktedes foreldre, jfr. vergemålsloven (vgml.) av 22. april 1927 § 3, og barneloven (barnel.) av 8. april 1981 nr. 7 kap. 5, om at begge foreldre normalt har foreldreansvaret og dermed partsrettigheter. At også vergen har partsrettigheter innebærer blant annet at denne har rett til å blir varslet til rettsmøter, jfr. strpl. § 86. Når siktede er mindreårig skal også vergen innkalles til rettsmøtet, men vergen har ikke møteplikt. Vergens samtykke til pådømmelse kan således være gitt på forhånd, f.eks til politiet.⁴⁰ At siktedes verge også er innkalt er en absolutt prosessforutsetning, dvs. en forutsetning for at retten lovlig kan behandle saken, og det er retten som av eget tiltak, ex officio, skal påse at vergen er lovlig stevnet til rettsmøtet.

I Rt 1957 s. 968 ble en dom av forhørsretten opphevet pga saksbehandlingsfeil. Både siktede og faren var lovlig stevnet til rettsmøtet. Men kun siktede møtte. Faren hadde tidligere, til lensmannen, uttalt at han ikke ville ha noe med saken å gjøre, og at det var opp til sønnen å bestemme hvordan saken skulle avgjøres. Faren var tilstede ved forkynnelsen av dommen, og det fremkom ikke av rettsboken at faren i den forbindelse hadde protestert. Høyesterett kom likevel til at kravet til samtykke ikke hadde vært oppfylt i og med at faren ikke uttrykkelig hadde samtykket til pådømmelse. Farens uttalelse til lensmannen kunne altså ikke tolkes som et tilstrekkelig samtykke til pådømmelse etter strpl. § 248.

I Rt 1977 s. 431 tas det ikke standpunkt til om også vergene må avgi samtykke innen retten, men det kan virke som om kjennelsen bygger på en forutsetning om at det er tilstrekkelig at vergene har vært lovlig stevning til rettsmøtet, og tidligere samtykket for eksempel overfor politiet. Saken gjaldt direkte spørsmålet om det var tilstrekkelig at kun en av foreldrene til siktede hadde samtykket til pådømmelse. Ingen av foreldrene møtte

⁴⁰ Bjerke og Keiserud, Bind II, s. 897

til rettsmøtet, men begge var lovlig stevnet. Det var på det rene at moren til siktede ikke hadde samtykket til pådømmelse, men heller ikke direkte protestert. Førstvoterende fastslår på s 432 at unnlattelse av å møte etter fast rettspraksis ikke kunne tolkes som et samtykke til forhørsrettspådømmelse. Se i den forbindelse i den ovenfornevnte kjennelse i Rt 1957 s. 968. Høyesterett kom til at vgml. § 4, 2. ledd måtte få anvendelse på saken, og at samtykke fra begge foreldrene derfor var et vilkår. På den bakgrunn behøvde Høyesterett ikke ta standpunkt til om faren i det hele tatt hadde samtykket.

En sentral problemstilling der siktelsen gjelder flere straffbare forhold, er hva resultatet blir dersom siktede kun samtykker i pådømmelse av enkelte av de forhold siktelsen gjelder. Konsekvensen av at pådømmelse foretas for kun noen av forholdene i siktelsen, er at må de øvrige forhold eventuelt må pådømmes i en senere hovedforhandling. Hensynet bak ordningen med tilståelsesdom er blant annet av prosessøkonomisk karakter, og taler derfor klart mot en slik løsning. Dersom pådømmelse likevel skjer for noen av forholdene, så blir det eventuelt tale om etterskuddsdom etter strl. § 64 dersom det avses fellende dom i en etterfølgende hovedforhandling. Men strpl. § 248 setter altså intet forbud mot delvis pådømmelse. Det blir altså opp til dommerens skjønn å avgjøre hva som er hensiktsmessig. I juridisk litteratur er det dog antatt at samtykke til delvis pådømmelse kan være et forhold som må subsummeres under ubetenkelighetsvilkåret i strpl. § 248.⁴¹

En lite praktisk problemstilling, men prinsipielt viktig, er om samtykket fyller lovens vilkår der de er avgitt under for eksempel grov tvang eller andre sterke ugyldighetsgrunner. Jeg har ikke funnet noe rettspraksis omkring dette, ei heller noe i juridisk litteratur, men reelle hensyn taler etter min mening for at samtykket i disse tilfelle ikke er ”gyldig”. Grov tvang mv er sterke ugyldighetsgrunner, for å benytte obligasjonsrettslig terminologi, som kan gjøres gjeldende overfor person i aktsom god tro. Anvendt på vår problemstilling; en dommer i god tro. Dersom det i etterhånd skulle vist seg at slike forhold lå til grunn for samtykket antar jeg derfor at dette er saksbehandlingsfeil som kan gi grunnlag for opphevelse av dommen.

⁴¹ Mer om ubetenkelighetsvilkåret straks nedenfor i kap 4.6

4.6 Ubetenkelighetsvilkåret

Til tross for at siktede har avgitt en uforbeholden tilståelse og samtykket i pådømmelse, kan summarisk behandling av saken ikke skje etter strpl. § 248 dersom retten finner dette betenkelig, jfr. paragrafens 1. ledd.

I lovens forarbeider og rettspraksis finner vi enkelte konkrete veiledende uttalelser om forhold som kan gjøre pådømmelsen betenkelig. For øvrig må det være opp til dommerens skjønn å vurdere dette.

I Rt 1991 s. 1235 uttalte Høyesterett at saken ikke burde vært pådømt i forhørsretten da siktede trolig ikke hadde hatt forutsetninger for å forstå hva foregikk i rettsmøtet.

I Rt 1969 s. 179 uttalte Høyesterett at den foreliggende sak og lignende saker ”regelmessig er mindre vel egnet for pådømmelse i forhørsrett”. Uttalelsen kan anses som et obiter dictum, i og med at den ikke var av betydning for avgjørelsen av anken. Saken gjaldt anke over en forhørsrettsdom der en 21 år gammel mann var dømt for uaktsomt bildrap, jfr. strl. § 239 til 120 dagers fengsel.

De subjektive momenter som er nevnt i oppgavens kap 3.5 i anledning spørsmålet om oppnevning av forsvarer etter strpl. § 100, 2. ledd, vil også være av betydning for ubetenkelighetsvilkåret. Det vil blant annet si sakens kompleksitet, siktedes språkkunnskaper og andre subjektive forhold.

Som eksempel på at det ville vært betenkelig av retten å pådømme en sak etter § 248 kan tenkes der siktede forandrer forklaring opptil flere ganger under rettsmøtet. Til slutt foreligger det muligens en uforbeholden tilståelse, men det kan vanskelig sies at det er ubetenkelig å pådømme saken til tross for dette. Det kan være ulike grunner til at en siktet så sterkt ønsker en hurtig pådømmelse. Kanskje er siktede utenlands statsborger som sitter i varetekt pga. unndragelsesfare, jfr. strpl. § 171, 1. ledd, nr.1. Han vil fort bli ferdig med saken, da han allerede nesten har sonet ferdig den dom han vil kunne vente å få i og med varetektstiden. Dersom retten ikke finner tilståelsen uforbeholden mht alle de ovenfor nevnte momenter, vil påtalemyndigheten i stedet måtte begjære hovedforhandling, og tiden strekker ut.

Vi ser at ved betenkelighetsvurderingen kan det legges vekt på så vel sakens art som subjektive forhold på siktedes hånd. I alvorlige volds- og ranssaker, hvor føring av vitnebevis ofte er av sentral betydning for straffutmålingen, antar jeg at retten bør være tilbakeholdne med å pådømme saken summarisk i og med at tilståelsesdommen i utgangspunktet byr på en middelbar bevisføring.

5 Promille og førerkortsaker

5.1 Innledning

Ved lovendring av 16. juni 1989 nr. 68 ble tingrettens kompetanse i saker etter vtrl. § 22, 1. ledd, jfr § 31 utvidet, ved at det i slike saker ble lempet på kravet til siktedes tilståelse fra et krav om uforbeholden tilståelse til kun et krav om erkjennelse av skyld etter siktelsen. Som nevnt innledningsvis i kap 4 vil jeg benevne disse sakene som ”promillesaker”.

Ved endringslov av 11. juni 1993 nr. 80 ble det blant annet foretatt en omredigering av strpl. § 248. Før denne lovendringen var det kun vtrl. § 22, 1. ledd hvor det var lempet på kravet til tilståelsens uforbeholdenhet. I forarbeidene til lovendringen er intet nevnt om at også vtrl. § 22, 2. ledd skulle omfattes av utvidelsen, selv om loven nå viser til vtrl. § 22 som helhet, jfr strpl. § 248, 1. ledd, b. Det er derfor uvisst om også 2. ledd, som setter forbud mot etterfølgende alkoholnyttelse de første 6 timer etter et trafikkuhell, lemper på kravet til uforbeholden tilståelse.

Ved lovendring av 11. juni 1993 nr. 80 ble tingrettens kompetanse ytterligere utvidet slik at det heller ikke i førerkortsaker, jfr. vtrl. § 24, jfr. § 31, var et krav til uforbeholden tilståelse, men kun en skylderkjennelse. Vtrl. § 24, jfr. § 31 setter forbud mot å kjøre motorvogn uten medbrakt kompetansebevis og for å kjøre motorvogn uten i det hele tatt å ha bestått førerprøve. Slike saker vil i de alt overveidende tilfelle bli avgjort ved bøter ilagt på stedet for kontrollen. Det vil derfor først og fremst være i de tilfelle der en er siktet for overtredelse av både vtrl. §§ 22 og 24 at førerkortsakene vil bli avgjort i retten.

I det følgende vil jeg drøfte forskjellen mellom en uforbeholden tilståelse og en erkjennelse av skyld. Dette er hovedproblemstillingen i dette kapittelet. De øvrige vilkår i strpl. § 248; begjæringen fra påtaleberettiget, kravet til siktedes samtykke og ubetenkelighetsvilkåret gjelder som nevnt i kap 4.1 også i promille- og førerkortsakene.

Det fremgår også av loven at skylderkjennelsen må avgis ”innen retten”. Jeg vil ikke behandle disse vilkårene på nytt i dette kapittelet, men henviser til den gjennomgangen ovenfor i kapittel 4.

Etter den nevnte lovendring av 1993 fremgår det ikke lenger av strpl. § 248, 1. ledd bokstav b og c at siktedes skylderkjennelse må styrkes av ”de øvrige opplysninger”, slik det er etter paragrafens bokstav a. I forarbeidene til lovendringen⁴², er det ikke nevnt noe som tyder på at det fra lovgivers side var et ønske om en realitetsendring her. Av forarbeidene fremgår det imidlertid at lovendringen kun tok sikte på en omredigering av bestemmelsen. Jeg finner derfor ikke grunnlag for å anta at skylderkjennelsen ikke behøver å strykes av de øvrige opplysninger i saken. Denne tolkningen innebærer en utvidet tolkning av lovens ord, men til gunst for siktede, og den er derfor lettere å falle ned på når forarbeidene er tause. Konklusjonen må derfor være at også skylderkjennelsen må styrkes av de øvrige opplysninger i saken.

5.2 Hensyn bak unntaket fra kravet til uforbeholden tilståelse

I forarbeidene til lovendringen ved promillesaker,⁴³ uttales det at lovendringen tok sikte på å ”fange opp” de saker hvor siktede ikke husker noe fra kjøringen, eller hvor mye alkohol han har drukket. Før lovendringen var dette svært ofte omstendigheter som medførte at det ikke forlån en uforbeholden tilståelse, slik at promillesakene måtte avgjøres ved hovedforhandling. Strpl. § 248, 1. ledd, bokstav b, er dog generelt avfattet, og det lempede tilståelseskrevet gjelder derfor også når omstendighetene rundt promillekjøringen er annerledes.

Det fremkommer av forarbeidene til lovendringene av 1987 og 1993 at lovgiver ikke finner det lempede krav til tilståelsen betenkelig i førerkort- og promillekjøringssakene fordi faktum i disse sakene ofte er enkelt og oversiktlig. Det vil alltid foreligge politirapporter nedskrevet idet siktede har blitt stoppet i for eksempel en promillekontroll. Og det vil nesten alltid foreligge en blodprøve av siktede, slik at det

⁴² Ot.prp. nr. 18 (2000-2001), s. 33

⁴³ Ot.prp. nr. 79 (1988-1989) s. 31-33 og s. 49

ikke så lett blir betenkelig å pådømme saken til tross for at siktede mangler hukommelse.

5.3 Uforbeholden tilståelse contra skylderkjennelse

I kapittel 4 så vi at loven stiller strenge krav for at tilståelsen kan karakteriseres som uforbeholden. Uforbeholden er tilståelsen der det ikke levnes rimelig tvil om at alle vilkårene for straff er oppfylt. Hva er så en erkjennelse av skyld?

In dubio pro reo prinsippet og uskyldspresumsjonen, jfr. ulovfestet rett og EMK art 6, gjelder selvsagt også i promille- og førerkortsakene. Utgangspunktet må derfor være at erkjennelsen av skyld også må være av en slik art at det ikke levnes rimelig tvil om skyldspørsmålet. Dommeren må på bakgrunn av skylderkjennelsen og sakens øvrige opplysninger finne at både de subjektive og objektive vilkår for straff er tilstede, se for øvrig Oslo forhørsretts dom av 03.05.2002, publisert TOslo-2002-03234.

Som nevnt ovenfor var et av hensynene bak utvidelsen av tingrettens kompetanse i disse sakene at det skulle være mulig med pådømmelse selv om siktede husker svært lite fra kjøringen. Med utgangspunkt i forarbeidene skal pådømmelse i utgangspunktet kunne skje selv om siktede uttaler at han ikke husker stort, med uttaler at blodprøven sikkert er korrekt. Men i rettspraksis er det antatt at skylderkjennelsen ikke oppfyller lovens krav dersom siktede godtar blodprøven som har blitt tatt, men uttaler at han synes den virker noe høy sett hen til det alkoholinntak han hadde hatt forut for kjøringen, se Rt 1990 s. 364. Forhørsrettens dom ble her opphevet nettopp på dette grunnlag. Avgjørelsen kunne muligens også ha vært begrunnet i at skylderkjennelsen, nemlig oppgitt alkoholinntak, ikke stemte overens med ”de øvrige opplysninger”, nemlig blodprøven.

Rt 1990 s.801 illustrerer godt forskjellen mellom en uforbeholden tilståelse og en skylderkjennelse. Her ble forhørsrettens dom opphevet ved kjennelse av Høyesterett fordi siktede kun hadde avgitt en skylderkjennelse ikke en uforbeholden tilståelse. Siktede var i forhørsretten dømt for føring av båt i beruset tilstand, jfr strl. § 422. For å dømmes etter dette straffebudet er det et krav at siktede var beruset under kjøringen. Paragrafen opererer ikke med noen promillegrense, men i rettspraksis er det lagt til

grunn at den som har promille på over 1, 5 er beruset. Av siktedes protokollerte forklaring fremgikk det at han visste at man ikke skulle føre båt i beruset tilstand, og at dette var forbundet med straffansvar. Videre var det protokollert at han erkjente straffeskyld for forholdet og samtykket i dom. Siktede hadde også forklart seg inngående om sitt alkoholinntak. Høyesterett fant at siktede hadde erklært seg skyldig etter siktelsen, men at skylderkjennelsen ikke kunne karakteriseres som en uforbeholden tilståelse, fordi han ikke hadde avgitt noen forklaring om straffbarhetsvilkåret beruselse, altså om han under føringen hadde følt seg beruset.

Basert på rettspraksis er det nærliggende å trekke den konklusjon at det ikke stilles like strenge vilkår til skylderkjennelsens forhold til lovkravet som ved en uforbeholden tilståelse. Dette kan illustreres ved et eksemplet. Dersom siktelsen gjelder føring av motorvogn i påvirket tilstand av ”berusende eller bedøvende middel”, jfr vtrl. § 22, 1. ledd, behøver det ikke av siktedes forklaring fremgå at han følte seg ”påvirket” under kjøringen, så lenge han erkjenner å ha inntatt et middel som kan medføre beruselse eller bedøvelse, og at dette styrkes av de øvrige opplysninger, for eksempel blodprøve og vitneobservasjoner.

Skyldkravet i vegtrafikkloven er forsett eller uaktsomhet, jfr vtrl. § 31, 1. ledd. Det vil sjelden by på problemer for dommeren å fastslå at det forelå simpel uaktsomhet dersom siktede erkjenner de faktiske forhold. I forhold til vilkåret om at det ikke må foreligge en straffrihetsgrunn dersom noen skal kunne straffes, må det samme gjelde for skylderkjennelse som for uforbeholden tilståelse. Det kan vanskelig sies å foreligge en erkjennelse av skyld dersom siktede begrunner kjøringen med at han befant seg i en nødrettstilstand, dette selv om dommeren finne det klart at en slik tilstand ikke var tilstede. Pådømmelse bør da ikke finne sted.

Det er antatt at kravet til uforbeholden tilståelse kommer til anvendelse også på saker etter vtrl. §§ 22 og 24 dersom siktelsen også omfatter andre straffebud. I kjennelsen av Borgarting lagmannsrett, publisert LB-2002-00838, ble en dom av forhørsretten opphevet pga mangelfulle domsgrunner, med hjemmel i strpl. § 343, 2. ledd, nr. 4. Siktede var i forhørsretten dømt for promillekjøring og uaktsom kjøring, jfr. vtrl. § 22, 1. ledd og § 3, jfr § 31. Det forelå ingen rettsbok med protokollat av siktedes forklaring

for forhørsretten, slik strpl. § 18, 4. ledd krever. Det fremgikk heller ikke av domsgrunnene hva retten hadde lagt vekt på ved avgjørelsen av skyldspørsmålet, jfr strpl. § 40, 2. ledd, 1. pkt. Lagmannsretten fremstiller tilståelseskravet som et krav om uforbeholden tilståelse; ”Når det gjelder promillekjøringen, vil tilståelsen kunne anses som uforbeholden selv om siktede ikke sier at han følte seg påvirket under kjøringen. Forutsetningen er imidlertid at han forklarer seg slik at det fremgår at han hadde nødvendig skyld med hensyn til konsumet og kjøringen og at det oppgitte konsum lar seg forene med resultatet av den foretatte blodprøve, som siktede skal gjøres kjent med.”

Uttalelsen i denne kjennelsen harmonerer dårlig med den ovenfornevnte kjennelsen av Høyesterett i Rt 1990 s. 801, hvor forhørsrettsdommen ble opphevet fordi det ikke fremgikk av domfeltes tilståelse at han hadde følt seg ”beruset”. Tilståelsen var da ikke uforbeholden, men retten fant at det forelå en erkjennelse av skyld. Ved motstrid mellom to kjennelser avsagt av henholdsvis Høyesterett og lagmannsretten, må det med hjemmel i alminnelig rettskildelære være Høyesteretts kjennelser som tillegges størst vekt.

6 Rettens forhold til siktelsen

I strpl. § 248 er det uttrykkelig sagt at saken kan pådømmes uten at det er utferdiget noen formell tiltalebeslutning. Men som nevnt i kap 4.2 må det foreligge en begjæring fra kompetent påtalemyndighet som konkretiseres i form av en siktelse. Regelen er et utslag av anklageprinsippet; det er påtalemyndigheten som bestemmer hvilke forhold som skal inn for retten, mens det er domstolens oppgave å avgjøre dem.⁴⁴ Tema i dette kapittelet er spørsmålet om hvor fritt retten står mht ”det forhold” siktelsen gjelder og mht det straffebed siktelsen angir på forholdet, altså påtalemyndighetens rettsanvendelse. Sagt med andre ord; hvilket forhold må det være mellom domsslutningen og siktelsen.

I og med at siktelsen trer i stedet for en tiltalebeslutning i tilståelsessakene, er det i juridisk litteratur alminnelig antatt at blant annet strpl. § 38, som direkte kun gjelder forholdet mellom tiltalebeslutning og dom, må anvendes analogisk på rettens forhold til siktelsen når saken behandles etter strpl. § 248.⁴⁵

Strpl. § 38, 1. ledd, 1. pkt. setter forbud mot at retten går utenfor ”det forhold” påtalemyndigheten har begjært pådømt. Siktelsen trekker altså opp rammene for hva som kan realitetsavgjøres med endelig virkning i rettsmøtet. Retten kan ikke pådømme andre forhold i stedet for eller ved siden av det forhold siktelsen gjelder. I den forbindelse blir spørsmålet hva som er henholdsvis samme og forskjellige forhold.

Som oftest byr denne avgjørelsen ikke på problemer. Et tyveri i mai ikke er det samme forhold som en promillekjøring i august. Dersom retten finner at det forhold saken gjelder er det samme som beskrevet i siktelsen, er den ubundet av siktelsens nærmere beskrivelse av ”tid, sted og andre omstendigheter”, jfr strpl. § 38, 1. ledd, 1. pkt. i.f. Retten kan altså pådømme saken selv om den finner at tyveriet ble begått 1. juni, og ikke 2. juni som beskrevet i siktelsen. Tidsavviket må dog ikke være slik at retten kommer i tvil om den har å gjøre med samme forhold som det siktelsen gjelder. Andre

⁴⁴ Om anklageprinsippet i kap 4.2

omstendigheter kan for eksempel være et tyveris omfang, eller, der siktelsen gjelder legemsbeskadigelse, jfr. strl. § 229, om slaget ble utført med flat hånd eller knyttet neve.

Det er imidlertid en grense for hvilke endringer retten kan gjøre uten at forholdet blir et annet. Dersom siktelsen for eksempel gjelder et tyveri, kan ikke retten dømme for et heleri, selv om den mener det bevist at siktede ikke borttok tingen, men kjøpte den av tyven. Ved anvendelse av heleribestemmelsen bygger retten i så fall på et annet faktum, se Rt 1994 s. 869.

Før jeg går over til å behandle rettens adgang til å anvende et annet straffebud enn angitt i siktelsen, er det viktig å huske at siktedes tilståelse ikke er uforbeholden dersom den ikke dekker gjerningsinnholdet i det straffebud det er reist siktelse etter.⁴⁶

I praksis er det ikke uvanlig at siktede tilstår uforbeholdent noe mindre enn det siktelsen gjelder. For eksempel gjelder siktelsen overtredelse av tyveribestemmelsen i strl. § 257, mens siktede forklarer seg slik at han avgir en uforbeholden tilståelse etter strl. § 392 om ulovlig besittelse av løsøreobjekt. I slike tilfelle er det i rettspraksis slått fast at summarisk pådømmelse ikke skal skje for det nedsubsumerte tilfellet dersom den opprinnelig siktelsen opprettholdes av påtalemyndigheten. En tilståelsesdom etter strl. § 392 vil nemlig avskjære ny prøvelse av spørsmålet om det forelå et tyveri, da forholdet dermed er endelig rettskraftig avgjort. I og med at aktor som hovedregel ikke møter når en straffesak behandles etter strpl. § 248, jfr. påt.inst. § 15-4, 2. ledd, vil det ofte være tilstrekkelig at administrator ringer aktor under rettsmøtet og spør om siktelsen skal endres.

I Rt 1966 s. 947 ble en dom av forhørsretten opphevet etter anke fra statsadvokaten over saksbehandlingen. Påtalemyndigheten hadde begjært pådømmelse av saken etter strl. § 257, altså for tyveri. Siktede hadde i et tidligere politiavhør avgitt en tilståelse overfor politiet som var i overensstemmelse med tyveribestemmelsen. I forhørsretten endret siktede sin forklaring. Siktedes nye forklaring om det straffbare forhold besto nå kun i en rettsstridig besittelseskrenkelse av løsøreobjekt, jfr. strl. § 392. Forhørsretten

⁴⁵ Andenæs, Bind I, s. 387

dømte han derfor til straff etter denne paragrafen. Høyesterett uttalte at retten ikke hadde hatt kompetanse til dette, da begjæringen, og dermed saken, kun gjaldt overtredelse av strl. § 257. Påtalemyndigheten hadde altså ikke begjært retten om å pådømme saken etter strl. § 392, og tingretten var da heller ikke kompetent til dette.

Et helt annet forhold er det hvis retten er uenig i påtalemyndighetens rettsanvendelse eller subsumsjon. Siktelsen gjelder for eksempel et grovt tyveri, jfr strl. § 258, men retten finner at tyveriet ikke kan karakteriseres som grovt, kun simpelt, jfr. strl. § 257. I medhold av strpl. § 38, 2. ledd kan retten i et slikt tilfelle pådømme forholdet etter den alminnelige tyveribestemmelsen, se for eksempel Rt 1996 s. 1002, altså uten at påtalemyndigheten endrer siktelsen. Subsumsjonsendringen medfører nemlig ikke at forholdet skifter identitet. Retten står fritt mht. rettsanvendelsen. Her er regelen altså den samme som ved ordinær hovedforhandling; retten skal dømme etter det straffebud den anser som korrekt, jfr strpl. § 38, 2. ledd.

Strpl. § 38, 1. ledd, 2. pkt. bestemmer at retten kun skal undersøke om det er grunnlag for å anvende et strengere straffebud dersom det er særlige grunner for det. Også dette gjelder i en tilståelsessak.

Prosessuelle hindringer kan medføre at retten er avskåret fra å endre subsumsjonen. Siktelsen gjelder for eksempel et tyveri, men retten finner at det straffbare forhold kun er et naskeri, jfr strl. § 391 a. For at naskeri skal kunne påtales kreves påtalebegjæring fra fornærmede, jfr strl. § 408, 1. ledd, og dette må da innhentes før retten er kompetent til å pådømme saken. I tilståelsessaker kan omsubsumeringen heller ikke medføre at det straffebud som skal anvendes har en strafferamme på over 10 år, jfr. strpl. § 248, 1. ledd, bokstav a. I så fall er retten ikke lenger kompetent til å behandle saken som tilståelsessak. Subsumsjonsendringen kan også medføre at siktede får krav på offentlig oppnevnt forsvarer. I så fall må rettsmøtet omberammes, slik at siktede får tid til å forberede sitt forsvar.

⁴⁶ Oppg. kap. 4.4.4 om tilståelsens forhold til lovkravet.

7 Domsslutningen

7.1 Innledning

I dette kapittelet skal jeg behandle hva domsslutningen i en tilståelsessak kan gå ut på. Med dette mener jeg blant annet spørsmålet om hvilke straffarter som kan ilegges i en tilståelsessak, om siktede i samme sak kan ilegges erstatningsansvar overfor en fornærmet, og ikke minst; kan retten avsi dom på frifinnelse når saken behandles etter strpl. § 248?

7.2 Straff og andre reaksjoner

Utgangspunktet for hvilke reaksjoner som kan pådømmes i en sak som følger straffeprosesslovens regler hjemlet i strpl. §§ 1, 2 og 3. Dette utgangspunktet må også gjelde i saker som behandles etter strpl. § 248 med mindre det er særlig grunnlag for annet.

Strpl. § 248, 4. ledd slår fast at en sak om "særreaksjon" ikke kan pådømmes i en tilståelsessak. Med særreaksjon mener lovgiver for det første dom på tvungen overføring til psykisk helsevern, jfr strl. § 39. Denne reaksjonen kan anvendes overfor lovovertredere som ikke kan straffes fordi de ikke er strafferettslig tilreglelige, jfr. strl. § 44, 1. ledd. Med særreaksjon menes også dom på tvungen omsorg, som på nærmere vilkår i strl. § 39 a, kan ilegges en som er straffri etter strl. § 44, 2. ledd, dvs den som på handlingstiden var "psykisk utviklingshemmet i høy grad". Det er viktig å huske at særreaksjoner etter strl. §§ 39 og 39a ikke er straffereaksjoner, men idømmelsen av reaksjonene behandles etter straffeprosesslovens regler, jfr. en antitetisk strl. § 15 og strpl. § 2, 1. ledd, nr 1, men kan altså ikke idømmes ved tilståelsesdom.

Dette unntaket for særreaksjoner følger for så vidt allerede av kravet til en uforbeholden tilståelse. En tilståelse er ikke uforbeholden dersom det må legges til grunn at siktede ikke var strafferettslig tilregnelig.⁴⁷

Med ”særreaksjon” menes også forvaring etter strl. § 39 c.⁴⁸ Forvaring er etter strl. § 15 en av de alminnelige straffer, men kan altså ikke pådømmes når straffesaken behandles etter strpl. § 248.

Strpl. § 248 inneholder ingen ytterligere unntak for hva som kan pådømmes i en tilståelsessak. De alminnelige regler i straffeprosessen må derfor antas å gjelde.

Strpl. § 432, 2. ledd legger forutsetningsvis til grunn at borgerlige rettskrav kan pådømmes i en tilståelsessak. Dette følger for såvidt også av strpl. § 3, som det ikke er tatt særskilt unntak for i strpl. § 248. Med borgerlige rettskrav menes erstatningskrav som fornærmede eller andre skadelidte har mot siktede, jfr strpl. § 3, 1. ledd. I straffesaker som nevnt i strl. §§ 1 og 2 kan slike sivilrettslige krav pådømmes samtidig med straffespørsmålet, ”såfremt rettskravet springer ut av samme handling som saken gjelder”. Det er intet i loven selv eller dens forarbeider som skulle tilsi at siktede må samtykke i at også de borgerlige rettskrav skal behandles i straffesaken. Borgerlige rettskrav kan altså fremmes uten samtykke fra siktede, såfremt retten finner kravene utvilsomme, jfr § 432, 2. ledd. I påt.inst. § 8-2, 7. ledd står det dog at siktede skal orienteres om at samtykke til pådømmelse i forhørsrett også innebærer at eventuelle borgerlige krav vil kunne bli pådømt. I Rt 1991 s. 271 ble det slått fast at siktede senest samtidig med rettsmøtet må varsles om det borgerlige krav.

Vi ser altså at de alminnelige straffer som nevnt i strl. §§ 15 og 16 kan idømmes i en tilståelsessak, dog med unntak av forvaringsstraffen. Videre kan borgerlige rettskrav idømmes dersom de er utvilsomme. Det er ikke i lov eller forarbeider gjort unntak for avgjørelse av inndragningsspørsmål, og heller ingen hensyn taler mot at dette ikke kan avgjøres i tilståelsessaken. Vi har videre sett at loven uttrykkelig gjør unntak for ”særreaksjoner”, jfr strpl. § 248, 4. ledd.

⁴⁷ Oppg. kap. 4.4.7.

7.3 Tilståelse og frifinnelse

Et grunnvilkår for at en sak kan kunne pådømmes etter strpl. § 248 er at det foreligger en uforbeholden tilståelse eller erkjennelse av skyld etter siktelsen.⁴⁹ Vi har ovenfor sett at dette innebærer at tilståelsen skal vise at både de subjektive og de objektive vilkår for straff er tilstede. Er de ikke det, retten finner for eksempel at siktede ikke vist det nødvendige forsett, så skal pådømmelse i det hele tatt ikke skje. Saken må da sendes tilbake til påtalemyndigheten, som så avgjør om tiltale skal utferdiges eller om saken skal henlegges eller saken for eksempel omsubsummeres, jfr anklageprinsippet. Dersom det ikke er et tilstrekkelig bevis for siktedes skyld faller rettens kompetanse og adgang til summarisk behandling i sin helhet bort, vilkårene i strpl. § 248 er ikke oppfylt. Til tross for at siktede ikke har avgitt en uforbeholden tilståelse er han selvsagt ikke nødvendigvis uskyldig. Ytterligere bevisføring omkring skyldspørsmålet vil da måtte være nødvendig, og hovedforhandling må derfor berammes.

I Rt. 1979 s. 1711 og Rt. 1992 s. 136 har Høyesterett reservasjonsløst slått fast at tingretten ikke har adgang til å avsi dom på frifinnelse når saken behandles etter strpl. § 248.

På bakgrunn av disse to kjennelser er denne regel også lagt til grunn i juridisk teori, dog med unntak av Hov.⁵⁰ Han er enig i den klare hovedregel. Men han mener at det, i alle fall de lege ferenda, kunne vært plass for enkelte nyanseringer.

Hov er enig i at det ikke kan avsies frifinnelsesdom i de saker der siktede mener at det forelå provokasjon eller retorsjon som bør lede til frifinnelse, tilståelsen er da ikke uforbeholden. Men han tar reservasjon for de tilfelle der også siktelsen uttrykker at det forelå provokasjon eller retorsjon, og retten, i motsetning til påtalemyndigheten, finner at dette må lede til straffritak, straffen settes til null. Jeg antar at årsaken til at han her tar reservasjon ligger i at det her foreligger en uforbeholden tilståelse i forhold til siktelsen, tingretten er altså kompetent til å behandle saken etter strpl. § 248. Følgene av en

⁴⁸ jfr. terminologien i ot. prp. nr. 46 (2000-2001), s. 77

⁴⁹ Se oppg. kap 4 og 5.

⁵⁰ Hov, "Rettergang II", s 324-326

provokasjonen eller retorsjonen er jo kun en del av straffespørsmålet⁵¹, hvor retten bør stå friere. Som han også sier; ”*Ellers er regelen at forhørsretten står fritt med hensyn til straffutmålingen*”.

For det andre mener Hov at retten i tilståelsessaker bør kunne avsi frifinnende dom dersom den mener at forholdet beskrevet i siktelsen overhodet ikke er straffbart eller at straffansvaret er falt bort ved foreldelse. I disse tilfelle er det snakk om et rent rettsanvendelsesspørsmål. Etter strpl. § 272, 1. ledd, jfr § 274, 1. ledd, 2. pkt. kan rettens formann allerede i saksforberedelsen avsi frifinnelsesdom, uten meddommere, dersom det etter dennes mening ikke foreligger noe straffbart forhold, eller forholdet er foreldet. Hov mener derfor, at der siktede har avgitt en uforbeholden tilståelse, men retten finner at forholdet klart er foreldet, så bør den kunne avsi frifinnelsesdom. Likeså der siktede har avgitt en uforbeholden tilståelse, men retten finner at forholdet åpenbart ikke er straffbart. Annerledes blir det om siktede ikke tilstår, retten er da, som nevnt i første avsnitt, ikke lenger kompetent til å behandle saken etter strpl. § 248.

Rt 1987 s. 817 og Rt 1984 s. 167 viser at det er antatt at heller ikke ankeinstansen kan avsi frifinnelsesdom når den behandler en anke over en tilståelsesdom, men må nøye seg med å oppheve den. I begge disse sakene fant Høyesterett at de straffbare forhold, eller deler av de, var foreldet, slik at forhørsretten ikke skulle ha avsagt dom. I stedet for å avsi frifinnende dom, opphevet Høyesterett de delene av forhørsrettens dom som gjaldt de foreldede forhold.

Det kan nevnes et ytterligere tilfelle der tingretten i en tilståelsesdom bør kunne avsi frifinnelsesdom. Det hender at påtalemyndigheten frafaller forfølgningen etter at saken er brakt inn for retten fordi ytterligere etterforskning viser at siktede er uskyldig til tross for dennes uforbeholdne tilståelse. Ved regulær hovedforhandling har retten i slike tilfelle plikt til å avsi frifinnelsesdom, jfr strpl. § 73, 1. ledd, og det kan vanskelig argumenteres for hvorfor det skulle være annerledes i en tilståelsessak. I og med at også tilståelsessakene nå også er offentlige, se ovenfor kapittel 2.2, taler reelle hensyn for at

⁵¹ Oppg. kap. 4.4.8.

en siktet som får sin sak pådømt etter strpl. § 248 også kan få den oppreisning en frifinnende dom innebærer.

8 Anke over tilståelsesdom

8.1 Innledning

I medhold av SP art 14, pkt. 5 har en domfelt et krav på å få overprøvd både skyldspørsmålet og straffespørsmålet av en ankedomstol. Da Norge ratifiserte denne konvensjonen ble det tatt forbehold for denne bestemmelsen i og med at vi den gang hadde et system der de alvorligste straffesakene startet i lagmannsretten, altså uten mulighet til å få prøvd skyldspørsmålet to ganger, da Høyesterett ikke har kompetanse til å vurdere skyldspørsmålets faktiske side.

SP art 14, pkt. 5 antas å ha vært noe av bakgrunnen for to-instansreformen, som trådte i kraft i 1995. I straffeprosessloven er det ikke gitt noen særregler for en anke over en tilståelsesdom, slik at de alminnelige ankeregler vil få anvendelse. På denne bakgrunn vil jeg i dette kapitlet ikke gi en alminnelig redegjørelse for ankereglene i norsk rett, men kort gjennomgå de ankegrunnene som er særlig praktiske ved tilståelsessaker.

8.2 Forkynnelse og ankefrist

Rettsens formann skal sørge for at dommen forkynnes for domfelte, jfr strpl. § 43, 3. ledd, 2. pkt. Forkynnelsen er nødvendig for at ankefristen på to uker skal begynne å løpe, jfr strpl. § 310. Dersom dommen er avsagt i rettsmøtet, slik praksis er i tilståelsessakene, er imidlertid forkynnelse overflødig, jfr dl. § 187.

Etter domsavsigelsen skal rettsens formann spørre domfelte om han vedtar dommen, tar betenkningstid eller anker på stedet, jfr strpl. § 43, 2. ledd. Rettsens formann skal gjøre siktede oppmerksom på ankefristen på to uker og fremgangsmåten. Dette er spesielt viktig i tilståelsessakene hvor siktede som regel ikke har forsvarer.

Dommen forkynnes kun for siktede, ikke overfor påtalemyndigheten, jfr antitetisk tolkning av strpl. § 43. Siden aktor sjelden møter i tilståelsessakene vil

påtalemyndighetens ankefrist løpe fra den dag dommen er kommet inntil aktors kontor, jfr strpl. § 310, 3. ledd.

I sivile saker er det en viss adgang til oppreisning dersom ankefristen er utløpt, jfr dl. § 153. Slik er det ikke i straffesaker, men strpl. § 318 åpner for adgang til å se bort fra fristforseelsen på visse særlige grunnlag. Som eksempel kan nevnes der oversittelse av fristen skyldes domfeltes forsvarer. I straffesaker identifiseres ikke siktede med sin forsvarer slik det er i sivile saker hvor prosessfullmektigens rettshandlinger binder klienten, jfr dl. § 153.

8.3 Ankegrunnene i en tilståelsessak

Med ankegrunner menes de feil som kan påberopes som grunnlag for endring eller opphevelse av en tilståelsesdom. Jeg vil skille mellom to hovedgrupper av ankegrunner; saksbehandlingsfeil på den ene siden og feil ved dommens innhold eller realitet på den andre siden.

8.3.1 Saksbehandlingsfeil

Domfelte og påtalemyndigheten kan anke over en tilståelsesdom på grunnlag av saksbehandlingsfeil, jfr strpl. § 314, nr. 2. Strpl. § 309 presiserer at påtalemyndigheten kan anke til gunst for siktede. Påtalemyndigheten har en objektivitetsplikt ved utførelsen av sine oppgaver. Dersom påtalemyndigheten anker til fordel for domfelte, kan ikke ankeinstansen treffe en avgjørelse til skade for siktede, jfr strpl. § 351.

En saksbehandlingsfeil vil foreligge dersom tingretten avsa tilståelsesdom til tross for at et eller flere av vilkårene i strpl. § 248 ikke var tilstede. Det kreves ikke at det er noe å bebreide tingretten, men det er tilstrekkelig at ankeinstansen ikke finner at vilkårene var oppfylt.

En saksbehandlingsfeil kan også tenkes å foreligge selv om vilkårene i strpl. § 248 var oppfylt, for eksempel dersom det foreligger brudd på uskrevne saksbehandlingsregler eller andre prosessuelle bestemmelser i straffeprosessloven. I Rt 1977, s. 799 opphevet

Høyesterett en dom av lagmannsretten fordi rettsmøtet hadde vart langt utover natten, og det var derfor ingen garanti for at dommerne hadde kunnet foreta en betryggende vurdering av sakens faktum. Den nevnte avgjørelsen gjaldt en hovedforhandling, men jeg kan ikke se at avgjørelsen ville blitt en annen dersom rett var satt etter strpl. § 248.

Ankedomstolen har en plikt til å ta hensyn til saksbehandlingsfeil som ikke er påberopt, dersom de finner at dommen lider av feil som nevnt i strpl. § 342, 2. ledd. Dette kan for så vidt også sies å følge direkte av strpl. § 294, om at retten skal ”våke over at saken blir fullstendig opplyst”, jfr også det materielle sannhetsprinsipp i straffeprosessen. Det kan nevnes at prinsippet gjelder også i sivile indispositive saker.

Hovedregel er at saksbehandlingsfeil medfører at tilståelsesdommen skal oppheves dersom feilen kan ha virket inn på dommen innhold, jfr strpl. § 343, 1. ledd. De feil som nevnt i strpl. § 343, 2. ledd anses som så alvorlige at de alltid skal medføre opphevelse, men kun dersom de er gjort til ankegrunn, jfr strpl. § 342, 2. ledd, nr. 4, ”etter omstendigheten oppheve dommen”.

Dersom ankeinstansen opphever tilståelsesdommen er saken tilbake på etterforskningsstadiet hos politiet, og det er opp til påtalemyndigheten hva som videre skal skje, jfr anklageprinsippet.

8.3.2 Feil ved dommens innhold

Siktede eller påtalemyndigheten kan også være uenige i tingrettens reaksjonsfastsettelse, bevisbedømmelse under skyldspørsmålet eller lovanvendelsen, jfr strpl. § 314, 1. ledd, nr. 2.

En anke over straffutmålingen og saksbehandlingen vil være de mest praktiske ankegrunner over en tilståelsesdom. Bevisbedømmelsen er jo som oftest på det rene i og med siktedes uforbeholdne tilståelse eller skylderkjennelse.

En anke over straffutmålingen kan grunnes på feil anvendelse av straffutmålingsmomenter, feil bedømmelse av straffutmålingsmomenter eller ”feil” valg

av reaksjon. Siktede mener for eksempel at han burde ha fått betinget fengsel eller samfunnsstraff i stedet for ubetinget fengsel.

Jeg nevnte i oppgavens kapittel 4.4.10 at siktede ikke trekke tilbake tilståelsen etter domsavsigelsen, men han kan altså anke over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. I så fall skal anken alltid avgjøres ved dom. Det minnes i den forbindelse at Høyesterett ikke har kompetanse til å vurdere en anke over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, jfr strpl. § 306, 2. ledd.

I kapittel 8.2 så vi at det i rettspraksis er slått fast at tingretten ikke har kompetanse til å avsi dom på frifinnelse i en tilståelsessak. Dette gjelder også for ankeinstansen. Dersom lagmannsretten finner at anken over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet må tas til følge, så må den oppheve tingrettens dom, ikke frifinne domfelte.

8.4 "Avsiling" av anker

I straffesaker er det ikke alle anker som blir realitetsbehandlet i lagmannsretten, jfr strpl. § 321. Spørsmålet om dette er i strid på SP art 14, pkt. 5 har så vidt meg bekjent aldri vært oppe for en norsk domstol, men i Rt 1966 s. 121 er det uttalt at avsilingen må holdes på et rimelig nivå.

Avsilingsreglene reiser ikke spesielle spørsmål i tilståelsessaker, jeg vil derfor ikke behandle dette spørsmålet nærmere.

9 Tilståelsesdommens problematiske sider.

Oppsummering

9.1 Innledning

I kapitlene ovenfor har vi sett at loven stiller relativt strenge vilkår for at en straffesak skal kunne pådømmes summarisk. Vi har også sett at rettspraksis har tolket kravene i strpl. § 248 strengt, med den følge at en rekke tilståelsesdommer har blitt opphevet pga saksbehandlingsfeil. Men én virkelighet får vi gjennom å studere lovtekster og rettspraksis. En annen side av virkeligheten har jeg fått oppleve gjennom min jobb ved siden av studiene som protokollfører og rettsvitne i tilståelsessaker.

I dette kapitlet vil jeg, basert på mine egne opplevelser, reise en del problemstillinger omkring de problematiske sidene med ordningen med tilståelsesdom.

Effektivitetshensynet er godt gjennomført i disse sakene, og både påtalemyndigheten og domstolene er interessert i at flest mulige straffesaker skal få sin avgjørelse gjennom strpl. § 248.

Effektivitetshensyn kan ikke, som nevnt i kapittel 2.3, alltid settes opp som en motpol til rettssikkerhetshensyn. Men når en dommer skal sette seg inn i fire ulike saker og dømme fire ulike mennesker til straff før lunsj, så er det på det rene at en del kritiske problemstillinger kan reises.

9.2 Tilståelsesdommens problematiske sider

I og med at siktede som den store hovedregel møter uten forsvarer, hadde det vært interessant å vite hvilke forutsetninger de siktede som møter i en tilståelsessak har for å ivareta sine rettigheter under prosessen. Det hadde også vært interessant å vite hvor lang tid rettsmøtene gjennomsnittlig varer i tilståelsessaker. I og med at slike representative undersøkelser ikke har latt seg gjennomføre i løpet av et kort vårsemester, kan jeg kun

basere meg på mine egne erfaringer som protokollfører. Mitt inntrykk av rettsmøtene og de siktedes forståelse av det hele kan derfor ikke leses som allmenngyldige sannheter.

Kriminalstatistikken viser oss at i 1999 ble 61.732 mennesker ilagt en straffereaksjon i Norge. Av disse var 53.127 menn og kun 8.405 kvinner. De langt fleste sakene ble avgjort ved forenklet forelegg av påtalemyndigheten, hele 41.524. Men så mange som 9.598 fikk sin sak avgjort ved tilståelsesdom.⁵² I tillegg til at kjønnsfordelingen er skjev er det også slik for faktoren alder. Kriminalstatistikken viser oss at i aldersgruppen 18-20 år ble 55,3 pr 1000 innbygger ilagt en straffereaksjon. I aldersgruppen 40 og oppover ble kun 7,0 pr 1000 innbygger ilagt en straffereaksjon i 1999.⁵³ Tallene er i samsvar med min opplevelse. Det er de unge mennene i 20-årene som møter i tilståelsessaker, og den klare hovedregel er at de møter uten forsvarer.

For jurister, og særlig for dommere som arbeider med straffeprosess daglig, er det lett å glemme at prosessen og rettsmøtene ikke er like godt kjent av alle. Selv jusstudenter har liten kunnskap om gangen i et rettsmøte. Jeg har opplevd at noen av de siktede som møter uten forsvarer ikke engang er klar over at domstolen ikke er en del av politiet. Selv om skyldspørsmålet antas å være på det rene i tilståelsessaker, har forsvareren en viktig oppgave også for avgjørelsen av straffespørsmålet og for å veilede den siktede i andre spørsmål under prosessen. I og med at straffespørsmålet strengt tatt er like viktig for en siktet i en tilståelsessak som i en hovedforhandling kan det synes merkelig at reglene for offentlig oppnevnt forsvarer skal være ulike alt etter som om retts settes som hovedforhandling eller etter strpl. § 248. Kanskje er det nettopp i en effektivisert prosess at siktedes behov for forsvarer står ekstra sterkt?

Det kontradiktoriske prinsipp kan kort defineres som en rett for partene i en prosess til å uttale seg og imøtekomme andres uttalelser. I straffesaker er retten til å ta til motmæle uttrykkelig slått fast i strpl. § 92, 1. ledd. Retten til forsvarer i straffesaker er ofte en forutsetning for at retten til kontradiksjon virkelig skal bli effektiv for den siktede. Et annet ledd i den kontradiktoriske prosess er retten til å føre vitner. Som nevnt tidligere i oppgaven er det ikke noe forbud mot å føre vitner i en tilståelsessak, men det gjøres i

⁵² Kriminalstatistikken, tabell 29, s. 62.

praksis ikke i og med at skyldspørsmålet anses på det rene. I tillegg skal tilståelsesdommen være kostnadseffektiv, og vitneførsel er dyrt. Men vitneuttalelser kan også være viktige for straffutmålingen. Jeg mener derfor at det kunne vært hensiktsmessig å gjøre siktede oppmerksom på sin rett til å føre vitner, dersom han mener at de kan belyse særlige omstendigheter av betydning for straffutmålingen. Dette gjøres ikke i praksis.

Som nevnt ovenfor vil påtalemyndigheten sammen med begjæringen oversende et forslag til straff. Der jeg arbeider er det fast praksis at siktede blir gjort kjent med forslaget og spurt om han har noen bemerkninger til det. Som oftest har de ikke dette. En siktet uten juridisk bakgrunn har ingen forutsetninger for å kunne vite hva som er vanlig straffutmålingspraksis i forhold til de enkelte straffebud. I og med at rettsmøtene sjelden varer mer enn en time, fra rett settes til dommen er ferdig skrevet, lest opp og forkynt, er det liten tid for dommeren til selv å undersøke rettspraksis hva angår straffutmåling, og min erfaring er at det som oftest er påtalemyndighetens forslag til straff som blir resultatet i domsslutningen. Forslaget til straff behøver selvsagt ikke være ”feil” eller urimelig, men det er et tankekors dersom årsaken til at forslaget ofte blir til resultat er at prosessen er så effektiv.

Når dommen er forkynt for domfelte vil han bli gjort kjent med sin adgang til å anke. Men jeg har sjelden opplevd at dommeren eksplisitt gjør siktede oppmerksom på hva han kan anke over. Domfelte vil sjelden vite hva som var vilkårene for at dommeren kunne pådømme saken summarisk, og dermed vanskelig ha noen formening om det for eksempel var betenkelig at dom ble avsagt. I mange av kjennelsene jeg har gjennomgått ovenfor har domfelte anket over straffutmålingen, men så har Høyesterett, av eget tiltak, opphevet tilståelsesdommen pga saksbehandlingsfeil.

Som nevnt i kap 3.3 skal ordningen med rettsvitne være en rettssikkerhetsgaranti for siktede når det ikke er forsvarer eller aktor tilstede i rettsmøtet. Rettsvitnet skal gjøre administrator oppmerksom på eventuelle misforståelser i oppfatningen av siktedes forklaring og eventuelt andre feil. Men rettsvitnene fungerer ikke som et substitutt for

⁵³ Kriminalstatistikken, tabell 31, s. 67.

forsvareren. De som er rettsvitner er som oftest i tillegg protokollførere og sekretærer i tingretten, altså kollegaer av dommeren. Det autoritet som dommere innehar, og det autoritetsforhold som ofte vil kunne eksistere mellom en sekretær og en ”overordnet”, legger ikke forholdene godt til rette for at rettsvitnene aktivt tar til orde under rettsmøtene. Jeg har heldigvis selv aldri opplevd at det har vært nødvendig å bryte inn i forhandlingene pga forhold av nevneverdig betydning, men jeg har forståelse for at barrieren for dette i de enkelte tilfelle kan være høy.

Som nevnt i kap. 3.3 er det i tilståelsessaker gitt unntak fra prinsippet om deltakelse av ikke-jurister. Det er en kjent sak at lekfolk-ordningen har både ulemper og fordeler, men når lovgiver først blant annet har begrunnet systemet med at vi dermed får en rettsanvendelse og straffutmåling i samsvar med ”sunt folkevett”⁵⁴, kan det umiddelbart synes underlig at det er tatt unntak for prinsippet i tilståelsessaker hvor de samme spørsmål må besvares som i en ordinær hovedforhandling. I tilståelsessaker skal det også skje en straffutmåling, og dommeren må ta stilling til om vilkårene i strpl. § 248 er tilstede. Det er derfor vanskelig å se at det er noen annen årsak til fraværet av prinsippet enn prosessøkonomiske hensyn.

Et par ganger har jeg opplevd at påtalemyndigheten samtidig med en begjæring om opprettholdelse av et førerkortbeslag eller besøksforbud, begjærer rettslig avhør av siktede, og mulig pådømmelse av saken som tilståelsessak. Fra påtalemyndighetens side håpes det altså på at domstolene skal kunne få frem en tilståelse av siktede. Etter at siktede har avgitt sin forklaring, som ofte ikke kan anses som en uforbeholden tilståelse, forklarer dommeren siktede om fordelene ved å få straffesaken avgjort her og nå. Siktede blir fortalt at dersom han ikke avgir en uforbeholden tilståelse, så vil påtalemyndigheten begjære hovedforhandling avholdt. Siktede får så kort vite hva dette innebærer, blant annet at aktor vil møte, og at vitner vil bli ført. I tillegg blir siktede fortalt et det da vil kunne bli ilagt saksomkostninger. Min erfaring er at de siktede, som ofte er unge menn uten særlig inntekter, er mer opptatt av saksomkostningsspørsmålet enn straffespørsmålet. Jeg synes det er svært uheldig dersom det skal være dommerens oppgave å lokke frem en tilståelse basert på en redegjørelse av hvor store fordeler det er

⁵⁴ Hov, Rettergang I, s 86.

for siktede å få saken raskt. Som oftest er den hurtige saksbehandlingen kun er fordel for domstolene og påtalemyndigheten. Dersom ikke vilkårene for pådømmelse er tilstede etter at siktede har avgitt en forklaring, kan jeg vanskelig se at det er ubetenkelig å avsi en tilståelsesdom selv om siktede skulle endre sin forklaring. Jeg har opplevd at de siktede, etter å ha fått høre fordelene med tilståelsesdom, har endret sin opprinnelige forklaring opptil flere ganger.

Selv om det stort sett er "hverdagskriminaliteten" som får sin avgjørelse i en tilståelsessak, er straff, uansett kort eller lang, den alvorligste reaksjonen og fordømmelsen samfunnet kan ilegge en borger. Hastverk kan fort bli lastverk, og for å unngå at nettopp dette blir konsekvensen er det min mening at en siktet alltid burde ha krav på offentlig oppnevnt forsvarer i de rettsmøtene hvor endelig dom skal ilegges, i alle fall dersom det er spørsmål om å ilegge ubetinget fengsel. Dette ville gjøre det langt mindre betenkelig å ha en prosessordning som først og fremst bærer preg av hensynet til effektivitet og prosessøkonomi.

10 Litteraturliste

Lover

Grundlov (Grl.) av 17. mai 1814

Almindelig borgerlig Straffelov (strl.) av 22. mai 1902 nr. 10

Lov om domstolene (dl) av 13. august 1915 nr. 5

Lov om vergemål for umyndige (vgml.) av 22. april 1927 nr. 3

Vegtrafikklov (vtrl.) av 18. juni 1965 nr. 4

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (fvl.) av 10. februar 1967

Lov om rettergangsmåten i straffesaker (strpl.) av 22. mai 1981 nr. 25

Lov om barn og foreldre (barnel.) av 8. april 1981 1987 nr. 7

Endringslover

Lov om endringer i vegtrafikkloven av 24. juni nr. 66 1988

Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven med mer 16. juni nr. 16 1989

Lov om endringer i straffeprosessloven 11. juni nr. 80 1993

Lov om endringer i straffeloven 17. januar nr. 11 1997

Lov om endringer i rettergangslovene 4. juli nr. 37 1999

Lov om endring i straffeprosessloven 4. mai nr. 16 2001

Forskrifter

Om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) av 28. juni 1985 nr. 1679

Rettspraksis

Rt = Norsk Rettstidende

LB = Borgarting lagmannsrett

TOslo = Oslo tingrett

Rt 1898 s. 45
Rt 1929 s. 367
Rt 1939 s. 162
Rt 1957 s. 968
Rt 1962 s. 157
Rt 1966 s. 121
Rt 1966 s. 947
Rt 1968 s. 42
Rt 1969 s. 179
Rt 1973 s. 921
Rt 1975 s. 459
Rt 1977 s. 431
Rt 1977 s. 799
Rt 1977 s. 1207
Rt 1979 s. 864
Rt 1979 s. 1711
Rt 1981 s. 355
Rt 1983 s. 284
Rt 1984 s. 167
Rt 1987 s. 817
Rt 1988 s. 733
Rt 1990 s. 801
Rt 1991 s. 7
Rt 1991 s. 271
Rt 1992 s. 136
Rt 1992 s. 864
Rt 1992 s. 897
Rt 1992 s. 1466
Rt 1999 s. 243

LB-2002-00838
TOSLO-2002-03234

Offentlige dokumenter/Forarbeider

Ot prp = Odelstingsproposisjoner

Innst O = Innstillinger til Odelstinget

Forh O = Forhandlinger i Odelstinget

Forh L = Forhandlinger i Lagtinget

NOU = Norges Offentlige Utredninger

Ot prp nr. 35 (1978-79)

Ot prp nr. 79 (1988-89)

Ot prp nr. 78 (1992-93)

Innst O nr 37 (1980-81)

Innst O nr 106 (1988-89) s. 31-33

Innst O nr 137 (1992-93) s. 2-4

Forh O 1980-81 s. 320 – 399

Forh L 1980-81 s. 56

Forh O 1988-89 s. 772 - 791

Forh L 1988-89 s. 88 - 94

Forh O 1992-93 s. 951 – 976

Forh L 1992-93 s. 81 – 82

NOU 1992:28 s. 33 og 139

Riksadvokatens rundskriv av 21. april 1969 del II nr. 2/1969

Kriminalstatistikken 1999, Statistisk sentralbyrå, Norges offisielle statistikk

Litteratur

Andenæs, Johs. *Strafferett, Kriminologi og Straffeprosess*; I Knophs oversikt over Norges rett, 11. utg. Oslo 1998

Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess Bind I*, 2. utg. Oslo 1994

Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess Bind II*, 2. utg. Oslo 1994

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*, 4. utg. Oslo 1999

Anners, Erik. *Den europeiske rettens historie*, Oslo 1983

Bjerke, Hans Kristian og Keiserud, Erik. *Straffeprosessloven. Kommentartutgave. Bind I*, 3. utg. Oslo 2001

Bjerke, Hans Kristian og Keisesrud, Erik. *Straffeprosessloven. Kommentartutgave, Bind II*, 3. utg., Oslo 2001

Bjerke, Hans Kristian og Keiserud, Erik. *Straffeprosessloven. Kommentartutgave, Bind III*, 3. utg., Oslo 2002

Boe, Erik. *Innføring i juss*. Oslo 1996

Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*. 5. utg. ved Jan E. Helgesen, Oslo 2001

Eckhoff, Torstein og Smith, Eivind. *Forvaltningsrett*. 6. utg., Oslo 1999

Eskeland, Ståle (red.). *Forarbeider til endringer i straffeloven og straffeprosessloven 1980-95*, Oslo 1996

Hov, Jo. *Rettergang I*, Jo Hov og Papian as 1999

Hov, Jo. *Rettergang II*, Jo Hov og Papian as 1999

Karnov, Norsk kommentert lovsamling. Anstein Gjengedal mfl., Oslo 1995

Lyngstad, Børre W. *Strafferettslige og straffeprosessuelle lovendringer i 1988 og 1989*; I Lov og Rett 1990

Slettan, Svein og Toril Marie Øie. *Forbrytelse og straff*, Oslo, 1997